

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Maja Skalar

**Vključenost vzgoje za človekove pravice v osnovnošolsko izobraževanje v Republiki
Sloveniji: analiza učnih načrtov državljske vzgoje**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Skalar

Mentor:izr. prof. dr. Jernej Pikalo

Somentor:izr. prof. dr. Drago Zajc

**Vključenost vzgoje za človekove pravice v osnovnošolsko izobraževanje v Republiki
Sloveniji: analiza učnih načrtov državljanske vzgoje**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Zahvala

Najlepše se zahvaljujem mentorjuizr. prof. dr. Jerneju Pikalu ter somentorjuizr. prof. dr. Dragu Zajcu za strokovno pomoč ob pisanju diplomskega dela.

Zahvala velja tudi vsem bližnjim, ki so me podpirali in mi stali ob strani v letih študija.

Vključenost vzgoje za človekove pravice v osnovnošolsko izobraževanje v Republiki Sloveniji: analiza učnih načrtov državljanske vzgoje

Vzgoja za človekove pravice v okviru osnovnošolskega izobraževanja predstavlja pomemben proces prenosa znanja, veščin in stališč o človekovih pravicah na mlade, katerih mnenja in ravnanje se šele oblikujejo. Vključena je predvsem v državljansko vzgojo, za katero smo v diplomskem delu ugotovili, da se od vzgoje za človekove pravice v osnovi zelo razlikuje, lahko pa se uspešno dopolnjujeta. V diplomskem delu smo analizirali, kako je vzgoja za človekove pravice vključena v učni načrt predmeta Državljska vzgoja in etika v primerjavi z novim predmetom Državljska in domovinska vzgoja ter etika, ki se je v osnovno šolo uvaja v šolskem letu 2009/2010. Ugotovili smo, da se veliko sklopov vsebinsko prekriva in da je vzgoja za človekove pravice prisotna v obeh učnih načrtih; da pa nov učni načrt vsebinsko in strukturno presega starega, predvsem zaradi posebnega sklopa »Človekove pravice in odgovornosti«, več medpredmetnih povezav in vključenosti vsebin z globalno dimenzijo izobraževanja, ki usposobijo učenca za življenje v 21. stoletju. Določene pomanjkljivosti državljanske vzgoje v šolskem sistemu (minimalističen koncept državljanske vzgoje ter število ur državljanske vzgoje na teden) pa delno zapolnjujejo nevladne organizacije, zato smo na koncu predstavili še nekaj primerov tovrstnih dobrih praks v Sloveniji.

Ključne besede: vzgoja za človekove pravice, osnovnošolsko izobraževanje, državljanska vzgoja, Slovenija

Human rights education in primary school education in the Republic of Slovenia: analysis of citizenship education curriculums

Human rights education is especially important in primary school education because it involves young people learning about, for and through human rights. In Slovenian primary school education, human rights education is integrated mainly in citizenship education. We found that the two concepts are primarily in conflict with each other, but that they can also complement each other. We analyzed the integration of human rights education in the curriculum of Citizenship education and ethics in comparison with the curriculum of the new subject Citizenship and homeland education and ethics. We found that many chapters overlap and that human rights education is integrated in both curriculums; however the new curriculum is better in that it involves the special chapter on "Human rights and responsibilities", it offers more cross-curricular links and it includes the contents on the global dimension of education, which empower students for life in the 21st century. Certain deficiencies of citizenship education in the school system (a minimalist concept of citizenship education and the number of hours of citizenship education per week) are being filled by non-governmental organizations. We presented some of the good practices of human rights education programs by non-governmental organizations.

Key words: human rights education, primary school education, citizenship education, Slovenia

KAZALO

1 UVOD	8
2 METODOLOŠKI NAČRT	10
2.1 Struktura diplomskega dela.....	10
2.2 Raziskovalni cilji	10
2.3 Metodologija.....	11
3 PREDSTAVITEV KONCEPTA VZGOJE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE	12
3.1 Različna poimenovanja koncepta.....	12
3.2 Definicija vzgoje za človekove pravice.....	12
3.3 Ravni vzgoje za človekove pravice	15
3.4 Vsebina vzgoje za človekove pravice.....	17
3.5 Modeli vzgoje za človekove pravice.....	19
3.6 Metode vzgoje za človekove pravice.....	20
4 RAZVOJ VZGOJE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE	25
4.1 Nastanek vzgoje za človekove pravice.....	25
4.2 Vzgoja za človekove pravice v zadnjih štiridesetih letih	25
4.3 Svetovni program za vzgojo za človekove pravice.....	28
4.4 Elementi vzgoje za človekove pravice v sistemu osnovnega in srednjega šolstva	29
5 VZGOJA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE IN VZGOJA ZA DEMOKRACIJO	32
5.1 Izobraževanje za demokratično državljanstvo (IDD)	34
5.2 Povezovanje IDD in VČP	36
5.3 Podobnosti in razlike med IDD in VČP	37
6 VZGOJA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE V SLOVENSKI DEVETLETKI	40
6.1 Šolska zakonodaja.....	43
6.2 Vključenost človekovih pravic v učne načrte državljske vzgoje	44
6.2.1 Državljska vzgoja in etika (DIE).....	46
6.2.2 Državljska in domovinska vzgoja ter etika (DDE)	47

6.2.3 Primerjava učnega načrta DIE in DDE glede vključenosti VČP.....	49
7 DOBRE PRAKSE VČP V SLOVENIJI	69
7.1 Otroški parlament.....	69
7.2 UNESCO povezane šole.....	70
7.3 Amnesty International Slovenije	71
8 SKLEP	73
9 LITERATURA.....	77
PRILOGA A: Intervju z mag. Pavlo Karba.....	81

KAZALO TABEL

Tabela 3.1: Koncept VČP skozi različne življenjske stopnje:	21
Tabela 4.1: Pomembni mejniki za razvoj vzgoje za človekove pravice	27
Tabela 6.1: Stališča učiteljev do vključevanja otrokovih in človekovih pravic v šolski kurikul	42
Tabela 6.2: primerjava med naslovi učnih sklopov učnega načrta za DDE in 8 globalnimi dimenzijami izobraževanja:	48
Tabela 6.3: Primerjava učnih sklopov učnega načrta za DIE in učnega načrta za DDE ..	52
Tabela 6.4: Vključenost človekovih pravic v sklope učnega načrta za DIE.....	53
Tabela 6.5: 1. učni sklop DDE: Posameznik in družba	56
Tabela 6.6: 2. učni sklop DDE: Človekove pravice in odgovornosti	56
Tabela 6.7: 3. učni sklop DDE: Človeške različnosti (iz večkulturnosti v medkulturnost)	57
Tabela 6.8: 4. učni sklop DDE: Vrednote, verovanja in etika	58
Tabela 6.9: 5. učni sklop DDE: Demokracija	59
Tabela 6.10: 6. učni sklop DDE: Domovinska in državljanska kultura.....	60
Tabela 6.11: 7. učni sklop DDE: Človeštvo in prihodnost	61
Tabela 6.12: Znanje, veščine in vrednote v učbenikih za DIE in DDE	65
Tabela 7.1: Teme otroških parlamentov od 1990 - 2009	69
Tabela 7.2: UNESCO povezane šole v Sloveniji.....	71

KAZALO GRAFOV

Graf 4.1: Primerjava med številom organizacij na področju človekovih pravic (<i>HR Orgs</i>) in številom organizacij na področju vzgoje za človekove pravice (<i>HRE Orgs</i>).....	26
---	----

KAZALO SLIK

Slika 3.1: Tri ravni VČP	17
Slika 3.2: »Učna piramida« modelov VČP.....	19
Slika 3.3: Didaktična kocka človekovih pravic	24
Slika 4.1: Elementi VČP v sistemu osnovnega in srednjega šolstva	30
Slika 5.1: Vzgoja za človekove pravice in iz nje izhajajoči izobraževalni pristopi.....	33
Slika 5.2: IDD in sorodni pristopi:.....	34

1 UVOD

Vedno več je iniciativ na lokalni, regionalni, nacionalni, evropski in na globalni ravni, ki skušajo razviti nove koncepte, metode in pristope dela z mladimi, odraščajočimi posamezniki ter skupinami. Ena glavnih prioritet medvladnih organizacij (Svet Evrope, UNESCO, OVSE), nevladnih organizacij (UNICEF, Amnesty International) in drugih mednarodnih organizacij je posredovanje znanja, stališč in vrednot mladim, da bi postali aktivni (v nacionalnem, evropskem in globalnem smislu) in demokratični državljani, se skupaj borili proti rasizmu in ksenofobiji, prepoznavali in preprečevali diskriminacijo; predvsem pa, da bi poznali in delovali v skladu s človekovimi pravicami, kot so zapisane v mnogih mednarodnih dokumentih in konvencijah. Splošna deklaracija o človekovih pravicah (SDČP), ki jo je leta 1948 razglasila Generalna skupščina Združenih narodov, je nastala »...kot skupen ideal vseh ljudstev in vseh narodov z namenom, da bi vsi organi družbe in vsi posamezniki, vedno v skladu s to Deklaracijo, pri pouku in vzgoji razvijali spoštovanje teh pravic...« (Varuh človekovih pravic 2005, Preambula). Poleg tega je v 28. členu SDČP opredeljena pravica do izobraževanja, kjer zasledimo, da »Izobraževanje mora biti usmerjeno k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin« (Varuh človekovih pravic 2005, 28. člen).

Podobno, kot pravica do življenja vključuje tudi pravico do dostojnega, varnega, zdravega življenja (pravica do zdravniške pomoči, pravice na delovnem mestu, itd.), tudi pravica do izobraževanja ne zadošča sama po sebi. Spremljajo jo namreč pravica do znanja, pravica do kvalitetnega izobraževanja, pravica do osnovne pismenosti, pravica do vseživljenjskega izobraževanja, pravica do resnice, pravica do zgodovinskega spomina in pravica do vzgoje in izobraževanja za človekove pravice (Ramirez 2006, 5).

Čeprav imajo pri vzgoji za človekove pravice veliko vlogo nevladne organizacije, pa ne smemo zanemariti vpliva šolskega sistema, predvsem osnovnošolskega izobraževanja. Le-ta ima kot pomemben agens socializacije priložnost v veliki meri vplivati na vrednote mladih. Ker je osnovna šola obvezna za vse, ima neverjeten potencial, da doseže vse sloje družbe, ne glede na socialni status ali druge razlike. V zadnjem desetletju so se v nekaterih evropskih državah pojavile reforme sistemov vzgoje in izobraževanja, ki so

vključevale vsebine s širšega področja izobraževanja za demokratično državljanstvo in izobraževanja za človekove pravice – tako na kurikularni kot na izvedbeni ravni.

V Sloveniji se predvsem v višjih razredih osnovne šole vzgoja za človekove pravice pojavlja pri predmetu Državlјanska vzgoja in etika (v šolskem letu 2009/10 Državlјanska in domovinska vzgoja in etika), pa tudi pri zgodovini, slovenščini, geografiji, angleščini itd. Potencial vzgoje za človekove pravice se po svetu širi tudi na področja, kot so matematika (Amnesty International UK 2004), tako da kaže, da je lahko v šoli prisotna v zelo širokem smislu, če le obstaja volja in zagnanost učiteljev, da jo vključijo v pouk. Vseeno pa je vzgoja za človekove pravic še najbolj blizu državlјanski vzgoji.

2 METODOLOŠKI NAČRT

2.1 Struktura diplomskega dela

Struktura diplomskega dela bo naslednja: najprej bom predstavila cilj raziskovanja, raziskovalno vprašanje ter metodološki načrt.

V prvem delu diplomskega dela bomo predstavili koncept vzgoje za človekove pravice. Obravnavali bomo različne definicije, ravni in modele vzgoje za človekove pravice in vanje umestili vzgojo za človekove pravice v šolskem sistemu. Sledi opredelitev razmerja med državljansko vzgojo in vzgojo za človekove pravice, ki sta velikokrat nasprotujoča si koncepta, lahko pa se tudi uspešno dopolnjujeta.

V drugem delu diplomskega dela bomo analizirali, kako je vzgoja za človekove pravice vključena v zakonodajo, predvsem pa v učne načrte slovenskih osnovnih šol v okviru predmeta Državljska vzgoja in etika. Pri tem bomo glede vključenosti človekovih pravic primerjali učna načrta predmetov Državljska vzgoja in etika ter novega predmeta Državljska in domovinska vzgoja in etika, ki se v osnovno šolo uvaja v šolskem letu 2009/2010.

V nadaljevanju bomo predstavili še nekatere primere dobre prakse v Sloveniji, ki ne izvirajo iz šolskega sistema, temveč se z njim prepletajo, dopolnjujejo in sodelujejo.

2.2 Raziskovalni cilji

V drugem delu diplomskega dela bomo preko omenjenih analiz učnih načrtov preverili zastavljeno raziskovalno vprašanje, ki je sestavljeno iz dveh delov:

1. Kako je vzgoja za človekove pravice vključena v osnovnošolsko izobraževanje v Republiki Sloveniji v okviru predmeta državljanska vzgoja?
2. Kakšne spremembe prinaša predmet državljanska in domovinska vzgoja ter etika (DDE) v primerjavi s predmetom državljanska vzgoja in etika (DIE)?

2.3 Metodologija

V diplomskem delu bomo uporabili naslednje metodološke pristope:

- analiza primarnih virov oziroma pregled relevantne zakonodaje, dokumentov in učnih načrtov
- analiza sekundarnih virov, torej različnih monografskih publikacij in znanstvenih člankov
- družboslovni intervju s strokovnjakinjo na področju učnih načrtov državljanske (in domovinske) vzgoje ter etike.

3 PREDSTAVITEV KONCEPTA VZGOJE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE

3.1 Različna poimenovanja koncepta

Kar v angleškem jeziku poimenujemo *human rights education*, se v slovenskem jeziku pojavlja pod različnimi imeni. Tako iz strani vladnih teles, nevladnih organizacij in izobraževalcev v različnih dokumentih, člankih in strategijah zasledimo več kot eno poimenovanje podobnega koncepta, npr. učenje človekovih pravic, vzgoja za človekove pravice, izobraževanje za človekove pravice, vzgoja in izobraževanje za človekove pravice, (vzgoja in) pouk o človekovih pravicah itd.

Širše zastavljeno je trojno poimenovanje, ki ga najdemo v priročniku za učenje mladih o človekovih pravicah Kompas (Brander in drugi 2005, 19). Tukaj se pojavljajo trije elementi koncepta, in sicer:

- a) učenje o človekovih pravicah (znanje)
- b) učenje za človekove pravice (spretnosti in veščine)
- c) učenje preko človekovih pravic (stališča in vrednote).

Pri tej razdelitvi, ki zagotavlja širši pogled na koncept, sicer že zajamemo vsebine koncepta, kar bomo obravnavali v nadaljevanju.

Videli smo torej, da za podobne koncepte različni akterji uporabljajo različna poimenovanja. Za lažje razumevanje besedila in olajšan pretok branja pa bomo uporabljali poimenovanje vzgoja za človekove pravice (VČP).

3.2 Definicija vzgoje za človekove pravice

Pomembnejša od poimenovanja koncepta pa je definicija tega, kar naj bi vzgoja za človekove pravice (VČP) predstavljala. Koncept VČP moramo razumeti z dveh vidikov (Drenik 2008, 31). Najprej ga je treba obravnavati z vidika pravice do izobraževanja, ki je ena temeljnih človekovih pravic, zagotovljena že v prvem odstavku 26. člena Splošne deklaracije o človekovih pravicah (SDČP). Drugi odstavek 26. člena SDČP pa opredeljuje drugi vidik te pravice, in sicer pomen izobraževanja za človekove pravice.

Določa namreč, da mora izobraževanje »biti usmerjeno k polnemu razvoju človekove osebnosti in utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pospesovati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in med rasnimi in verskimi skupnostmi ter pospeševati dejavnosti Združenih narodov in ohranitev miru« (Varuh človekovih pravic 2005, člen 26).

Skozi zgodovinski razvoj tega koncepta in s strani raznih akterjev, ki so ga spodbujali in razvijali, so nastale različne definicije VČP. Nancy Flowers (v Tibbitts in Fritzsche 2006, 9) v svoji tipologiji opiše tri različne definicije VČP ter s tem poudari vpliv različnih političnih in izobraževalnih področij, vključenih v VČP, na konceptualizacijo VČP:

1. Definicije s strani *vladnih teles* so v glavnem namenjene za nacionalne in mednarodne pravne dokumente, ki se osredotočajo na »pravice«. Oblikovalci teh definicij so ponavadi diplomati in pravni strokovnjaki, ki niso seznanjeni s pedagogiko in izobraževanjem. V svojih definicijah poudarjajo predvsem ohranjanje miru, reda in demokracije.
2. Definicije s strani *nevladnih organizacij (NVO)* so usmerjene k transformaciji in družbeni spremembi. So bolj kritične glede kršitev človekovih pravic in poudarjajo potencial zatiranih žrtev ter ranljivih skupin, da postanejo opolnomočene preko izobraževanja in tako odpravijo kršitve človekovih pravic.
3. Definicije s strani *izobraževalcev* se osredotočajo na vrednote, norme in standarde, kar vodi k precejšnji specializaciji na človekove pravice, ne pa toliko na izide vzgoje za človekove pravice.

Podobno poudarja Fritzsche. Da bi razumeli različne tipologije VČP, moramo namreč upoštevati tudi akademsko ozadje izobraževalcev na tem področju. Ne zanima nas toliko, ali so vpleteni v VČP, ampak bolj, skozi katero disciplino gledajo na človekove pravice in na VČP. Tisti, ki vzgajajo za človekove pravice, nimajo vedno pedagoškega ozadja - nekateri prihajajo iz področij filozofije, družbenih ved, prava itd. Fritzsche (v Tibbitts in Fritzsche 2006, 9) je opredelil vplive različnih disciplinarnih pristopov na VČP:

- a) *filozofska* perspektiva se osredotoča na ideje, moralne standarde, človekovo dostojanstvo in tekmujoče pristope za legitimiranje človekovih pravic;

- b) *pravna* perspektiva se osredotoča na pravice, pravne mehanizme, institucije, znanje, državo, zakone in mednarodne dokumente;
- c) *politične in družbene vede* se osredotočajo na konflikte, razvoj, spremembo, kritiko kršitev človekovih pravic, civilno družbo in kulturo človekovih pravic;
- d) *pedagoška* perspektiva vključuje vrednote, »implicitno vzgojo za človekove pravice«, posameznikovo vedenje, preventiva kršitev in človekove pravice kot način življenja.

Podali bomo nekaj definicij VČP, ki se pojavljajo s strani mednarodnih in regionalnih organizacij, npr. Organizacija Združenih narodov in Svet Evrope, ki sta eni bolj aktivnih organizacij na področju VČP.

Generalna skupščina **Združenih narodov** je leta 2004 na podlagi iztekajočega se Desetletja OZN za izobraževanje za človekove pravice (1995-2004) razglasila Svetovni program za vzgojo za človekove pravice, v katerem je v skladu z mednarodnimi dokumenti vzgoja za človekove pravice opredeljena kot

izobraževanje, usposabljanje in informiranje s ciljem ustvarjanja splošne kulture človekovih pravic s prenašanjem znanja, veščin in z oblikovanjem stališč, v cilju:

- (a) krepitve spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin;*
- (b) popolnega razvoja človekove osebnosti in občutka dostojanstva;*
- (c) spodbujanja razumevanja, strpnosti, enakosti spolov ter prijateljstva med vsemi narodi, staroselci ter rasnimi, nacionalnimi, etničnimi, verskimi in jezikovnimi skupinami;*
- (d) omogočanja vsem, da učinkovito sodelujejo v svobodni in demokratični družbi in pravni državi;*
- (e) ustvarjanja in vzdrževanja miru;*
- (f) spodbujanja trajnostnega razvoja in socialne pravičnosti, ki imata v ospredju ljudi. (Generalna skupščina 2005b, 3).*

Vzgoja za človekove pravice po akcijskem načrtu Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice zajema:

- (a) znanje in veščine – učenje o človekovih pravicah in mehanizmih za njihovo varstvo ter pridobivanje znanj za njihovo uporabo v vsakdanjem življenju;
- (b) vrednote, stališča in obnašanje – razvijanje vrednot in krepitev stališč in obnašanja, ki podpirajo človekove pravice;
- (c) ukrepe – sprejemanje ukrepov za zaščito in podporo človekovih pravic.

Uradna definicija VČP programa Mladina pri Svetu Evrope pravi, da le-ta obsega “...izobraževalne programe in aktivnosti, usmerjene v poudarjanje enakosti ter človekovega dostojanstva, v sodelovanju z drugimi programi, kot so na primer tisti, ki pospešujejo medkulturno učenje, sodelovanje in krepitev manjšin” (Brander in drugi 2005, 17).

V priročniku **Kompas** (Brander in drugi 2005, 17) je opisan najbolj splošen cilj programov VČP, in sicer »ustvariti kulturo, kjer bodo človekove pravice razumljene, branjene in spoštovane.»

3.3 Ravni vzgoje za človekove pravice

Kofi Annan, bivši generalni sekretar Združenih narodov, je vzgojo za človekove pravice označil takole: “Human rights education is much more than a lesson in schools or a theme for a day; it is a process to equip people with the tools they need to live lives of security and dignity”¹ (Kofi Annan v Združeni narodi 2004).

Vzgoja za človekove pravice (VČP) je veliko bolj kompleksna kot le ozaveščanje ljudi. Sestavljajo jo zakonodajni standardi, znanje, veščine. Njen namen je vplivati na politično in družbeno vedenje. VČP se izvaja preko seminarjev, učnih programov v formalnem, neformalnem in ne-formalnem izobraževalnem sektorju, namenjena pa je učiteljem, univerzitetnim profesorjem, študentom in učencem, socialnim delavcem, varnostnim silam, odvetnikom, menedžerjem in ostalim, torej vsem sektorjem družbe. Lahko jo razdelimo na tri ravni (Mihir 2004, 5):

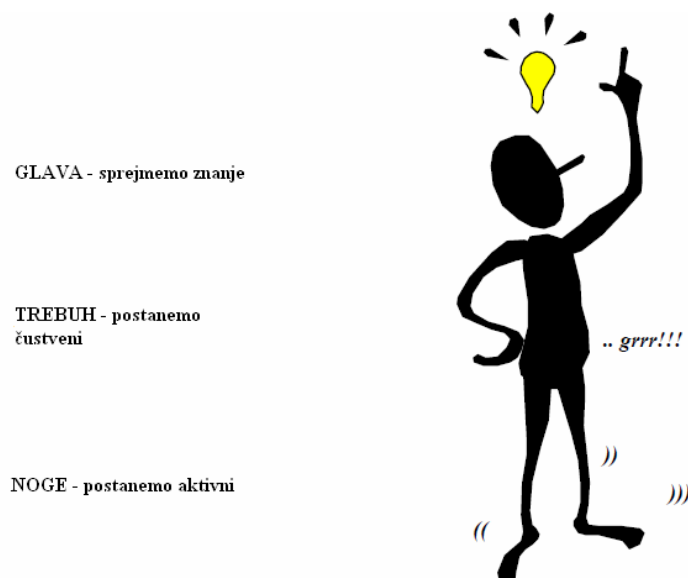
¹ »Vzgoja za človekove pravice je veliko več kot ura pouka ali tema za en dan; je proces opremljanja ljudi z orodji, ki jih potrebujejo za življenje v varnosti in dostojanstvu.« (prevod avtorice).

- 1) **KOGNITIVNA RAVEN:** sem spadajo znanje in informacije o standardih človekovih pravic. Učenje na kognitivni ravni vključuje tudi razvoj in zgodovino, nastanek in korenine človekovih pravic, temelječih na naravnem pravu; Splošno deklaracijo človekovih pravic; sedem pogodbenih teles in odborov sistema ZN; pogodbeni telesi in nadzorni sistem Sveta Evrope in druge mednarodne organizacije za človekove pravice in nevladne organizacije (NVO). Kognitivna raven je večinoma najpreprostejša raven, ker le informira o človekovih pravicah in ne vodi nujno do kakršnekoli akcije.

- 2) **ČUSTVENA in ZAVESTNA raven:** to pomeni zavedanje in čutenje odgovornosti za kršenje človekovih pravic, na primer neposredna in posredna izkušnja nepravilnosti ali izkušnja zlorabljanja človekovih pravic. Ta izkušnja ponavadi povzroči žalost ali jezo, zato motivira ljudi, da se odzovejo in postanejo aktivni. Ta trenutek spreminja stališča in vedenje ljudi. Ta raven je najtežja od vseh, ker je lahko enostavna žrtev manipuliranja enostranskih informacij in propagande. Ljudje se seveda drugače odzivajo na enake okoliščine. Nekatere nepravilnosti vznemirijo, drugih se ne dotakne. V vsakem primeru pa lahko trdimo, da dandanes brez tega čustvenega dotika in žalostnih občutkov ne bo prišlo do aktivnosti v dobro človekovim pravicam.

- 3) **AKTIVNA raven:** opolnomočenje ljudi in spodbujanje njihovih veščin, da opazijo kršitve človekovih pravic in nepravilnosti, na primer da poznajo državne in mednarodne zakonodajne in sodne sisteme; zahtevanje pravic preko varuha človekovih pravic; da postanejo aktivni člani NVO, da od odvetnikov zahtevajo, da uporabijo mednarodno pravo za zahtevanje človekovih pravic. To ne poteka le preko preprečevanja zlorab človekovih pravic z lobiranjem, to pomeni tudi promoviranje človekovih pravic kot del preventivnega dela za izogibanje kršitvam človekovih pravic v vsakodnevem življenju (Mihr 2004, 5).

Te tri ravni HRE ponazarja naslednja slika:

Slika 3.1: Tri ravni VČP

Vir: Prirejeno po Mihr (2004, 7).

3.4 Vsebina vzgoje za človekove pravice

Vsebinsko lahko cilje in vsebine VČP razdelimo na tri dele, kot je prikazano v priročniku za učenje mladih o človekovih pravicah Kompas (Brander in drugi 2005, 19):

a) Znanje (učenje o človekovih pravicah)

Na to raven spada poznavanje:

- ključnih konceptov, kot so svoboda, pravičnost, enakopravnost, človeško dostojanstvo, nediskriminacija, demokracija, univerzalnost, pravice, odgovornosti, medsebojna odvisnost in solidarnost.
- ideje, da človekove pravice predstavljajo okvir za pogajanja in dogovor o standardih vedenja v družini, šoli, skupnosti in širšem svetu;
- razlike med državljskimi/političnimi in socialnimi/ekonomskimi pravicami,
- različnih pogledov in izkušenj s človekovimi pravicami v različnih družbah, različnih skupinah znotraj posamezne družbe ter raznih virov legitimnosti, vključujoč religiozne, moralne in zakonite vire;

- pomembnih družbenih sprememb, zgodovinskih dogodkov in vzrokov, ki so vodili k priznavanju človekovih pravic;
- temeljnih mednarodnih instrumentov, ki obstajajo za izvrševanje zaščite človekovih pravic, kot so Splošna deklaracija človekovih pravic Združenih narodov, Konvencija o otrokovih pravicah Združenih narodov, Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščinah;
- krajevnih, državnih in mednarodnih teles, nevladnih organizacij in posameznikov, ki delujejo v podporo in zaščito človekovih pravic

a) Spretnosti (učenje za človekove pravice)

Spretnosti, ki bi jih naj pridobili preko VČP, so:

- aktivno poslušanje in sporazumevanje: znati prisluhniti različnim stališčem ter zagovarjati svoje pravice in pravice drugih;
- kritično razmišljanje: najti pomembne informacije, kritično oceniti dokaze, se zavedati predsodkov in pristranskosti, prepoznati oblike manipulacij in se odločati na osnovi utemeljene presoje;
- sposobnost sodelovanja in pozitivnega reševanja konfliktov;
- sposobnost sodelovanja v družbenih skupinah in sposobnost njihovega organiziranja;
- delovanje v smeri promocije in zaščite človekovih pravic tako lokalno kot globalno.

b) Stališča in vrednote - učenje ob udejanjanju človekovih pravic (učenje preko človekovih pravic)

Na raven stališč in vrednot spadajo:

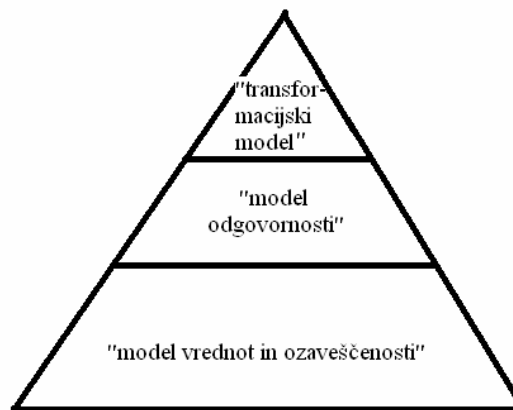
- Občutek odgovornosti posameznika za lastna dejanja, zavezanost osebnemu razvoju in družbenim spremembam;
- radovednost, odprtost mišljenja, spoštovanje različnosti;
- vživljanje v druge in solidarnost z njimi, zavezanost podpiranju tistih, katerih človekove pravice so ogrožene;
- občutek človeškega dostojanstva, lastne vrednosti in vrednosti drugih, ne glede na družbene, kulturne, jezikovne in religiozne razlike;

- občutek za pravičnost, želja delovati v smeri idealov svobode, enakopravnosti in spoštovanja različnosti.

3.5 Modeli vzgoje za človekove pravice

Felisa Tibbitts (2006, 8) razlikuje med tremi modeli vzgoje za človekove pravice (VČP), glede na njihove učne cilje ter strateške vloge v spodbujanju gibanja za človekove pravice. To tipologijo lahko oblikujemo kot »učna piramido« - prikaz, ki ilustrira tri pojavljajoče se modele VČP.

Slika 3.2: Učna piramida« modelov VČP

Vir: Prirejeno po Tibbitts (2006, 8).

Na dnu piramide se nahaja »model vrednot in ozaveščenosti«, ki se osredotoča na posredovanje znanja o človekovih pravicah in na spodbujanje integracije človekovih pravic v sistem javnih vrednot. V ta model spadajo kampanje ozaveščanja, prav tako pa tudi večina šolskih učnih načrtov. Pri tem modelu je, z izjemo razvijanja kritičnega mišljenja, le majhen poudarek na razvoju veščin. Vloga tega modela, glede na spodbujanje gibanja za človekove pravice, je ustvarjanje javnega konsenza glede sistema vrednot človekovih pravic.

Drugi model VČP je »model odgovornosti«, ki se ukvarja z usposabljanjem strokovnjakov in aktivistov za človekove pravice v lobiranju ter v uporabi pravnih norm in praks. Udeleženci so neposredno vpleteni v promocijo človekovih pravic preko

njihovega pravnega ali političnega dela, ali preko njihovega strokovnega dela kot »nosilci dolžnosti«. Ta model VČP je torej v veliki meri praktičen in uporaben.

Tretji, »transformacijski model«, pa vodi razvoj posameznikov (predvsem tistih, ki so jim bile kršene človekove pravice) v aktiviste. Ta model vključuje samorefleksijo ter celjenje duševnih ran, zato se kreativno izvaja v okolju z veliko podpore in priložnosti za osebno ali družbeno spremembo.

Tibbitts (2006, 9) je razvila to tipologijo, da bi prikazala raznolikost pristopov k VČP. Hotela je poudariti, da se moramo VČP lotevati na strateški način, da bi zares spodbudili gibanje za človekove pravice; obenem pa je izrazila nezadovoljstvo z omejitvami »modela vrednot in ozaveščenosti«, ki v javni sferi v veliki meri prevladuje. V ta model spadajo tudi šolski učni načrti.

3.6 Metode vzgoje za človekove pravice

Vzgoja za človekove pravice lahko vključuje vse ciljne skupine v dani družbi: policijo, politike, voditelje NVO, varnostne sile, socialne delavce, otroke, študente in učitelje iz vseh različnih družbenih ozadij in starosti. Temeljnega koncepta vzgoje za človekove pravice lahko učimo odrasle in otroke – ni starostne meje ali zahtevanega družbenega statusa. Za vsakega od razvojnih obdobj (zgodnje otroštvo, pozno otroštvo, adolescence, mladost in odraslost) je vsebina programa vzgoje za človekove pravice lahko drugačna (glej Tabelo 3.1). Vsebina vsakega programa pa se vedno mora nanašati na holistični koncept človekovih pravic, ki obenem vključuje tako družbene kot individualne človekove pravice.

Metode oziroma načini vzgoje za človekove pravice so raznoliki. Sestavljajo jih predavanja, igre vlog, slike, opazovanja, raziskovanje zgodovine in biografij, terenske raziskave aktualnih dogodkov, statistične analize, organizirane javne razprave ali razprave v skupinah, eseji, ekskurzije, filmi, intervjuji, pogovori, ustna zgodovina ali interaktivne izmenjave izkušenj. Vsaka metoda je odvisna od stopnje informacij, ki jih učitelj skuša posredovati učencem (glej Tabelo 3.1).

Pomembni metodološki elementi vzgoje za človekove pravice so zgodovina in nastanek človekovih pravic ter znanje o standardih ter veščinah človekovih pravic. Vključevanje teh elementov v programe VČP lahko pri različnih ciljnih skupinah povzroči razmislek o njihovem lastnem družbenem kontekstu, lahko ozavesti, premosti predsodke, prepreči diskriminacijo ter druge zlorabe človekovih pravic.

Programi VČP morajo ustrezati potrebam ciljnih skupin. Pri tem upoštevamo naslednje indikatorje (Mihr 2004, 12):

- Definirati moramo, ali je določen program VČP namenjen splošni javnosti ali specifični skupini;
- Identificirati moramo ciljne skupine, njihove posebne potrebe in s tem prioritete glede snovi učenja;
- Razlikovati moramo med ciljno-orientiranim in procesno-orientiranim fokusom VČP;
- Oblikovati moramo učne metode za kratkoročne in dolgoročne programe

Vzgoja za človekove pravice lahko vodi do različnih izidov, glede na starost in razvojno stopnjo ljudi. Glede na dostopnost virov in časa ločimo med kratkoročnimi ali dolgoročnimi programi VČP, ki lahko vodijo tudi k specifičnemu cilju. Metodološka uspešnost VČP je posledično odvisna od tega, če tematika človekovih pravic postane rutina v skritem kurikulumu v šolskem okolju in okolju odraslih.

Celoten cilj je omogočiti in opolnomočiti posameznike, da delujejo v skladu s svojimi sposobnostmi in odgovornostmi. Vzgoja za človekove pravice je uspešno dosegla cilj, če človekove pravice postanejo vključen del splošnega obnašanja ljudi.

Tabela 3.1: Koncept VČP skozi različne življenjske stopnje:

	ZNANJE Preko informacij	ZAVEST Preko čustev	DEJAVNOSTI Preko veščin
Zgodnje otroštvo	- Konvencija o otrokovih pravicah	- primeri rasizma in seksizma	- vadimo poštenost in spoštovanje - pomagamo otrokom

	<ul style="list-style-type: none"> - Družinske vrednote - Vrednote skupnosti 	<ul style="list-style-type: none"> - otroško delo 	<ul style="list-style-type: none"> iz drugih delov skupnosti ali sveta preko pisanja pisem / risanja
Otroštvo	<ul style="list-style-type: none"> - Splošna deklaracija o človekovih pravicah - Zgodovina človekovih pravic - UNICEF - Zakoni 	<ul style="list-style-type: none"> - primeri diskriminacije, seksizma, rasizma - predsodki - revščina in lakota 	<ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti v šoli in v skupnosti - sodelovanje pri nevladnih organizacijah - kampanje pisanja pisem
Mladina	<ul style="list-style-type: none"> - mednarodno pravo (OZN itd) - moralne vrednote - svetovno gospodarstvo 	<ul style="list-style-type: none"> - primeri nepravilnosti preko političnega ali družbenega zatiranja - globalizacija - okoljske teme - mučenje in smrtna kazen 	<ul style="list-style-type: none"> - raziskovalne aktivnosti in ustna zgodovina - aktivnosti v skupnosti - raziskovalno delo / eseji o primerih človekovih pravic - pogovori s politiki in odvetniki - aktivnosti nevladnih organizacij - obisk zaporov - igra vlog
Odrasli	<ul style="list-style-type: none"> - zgodovina in nastanek človekovih pravic - mednarodni sistem človekovih pravic (OZN, Svet Evrope itd.) - mednarodni zakoni, pogodbe in deklaracije ter razvoj norm človekovih pravic 	<ul style="list-style-type: none"> - pogovori z žrtvami in povzročitelji kršitev človekovih pravic - mučenje in smrtna kazen - genocid - ekskurzije v zapore in begunska taborišča 	<ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti v lokalnih ali mednarodnih nevladnih organizacijah - pomoč beguncem in prosilcem za azil - demonstracije in kampanje pisanja pisem - časopisni članki - kontakt s politiki - ambasadorji

			človekovih pravic
--	--	--	-------------------

Vir: Prirejeno po Mihr (2004, 13).

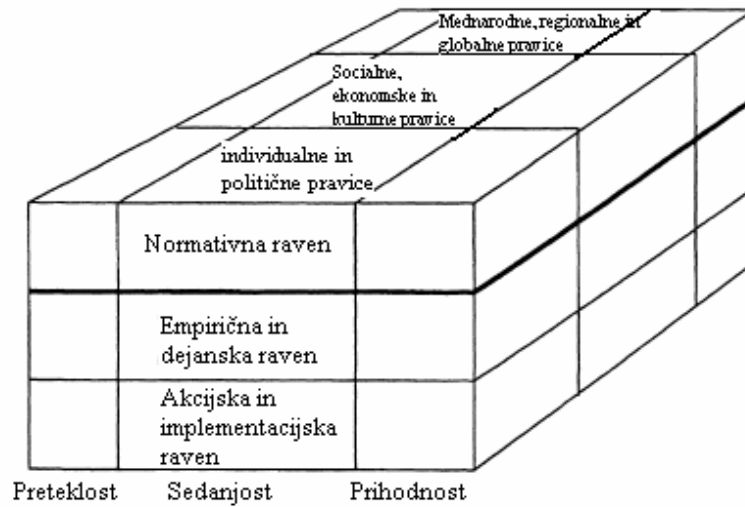
Weinbrenner in Fritzsche (v Hornberg 2002, 193) sta naredila mednarodno primerjavo med šolskimi učbeniki. Raziskava je pokazala, da:

- je VČP bolj stvar perspektive kot pa specifične vsebine in zato ostaja pogosto »skrita« za drugimi temami;
- se pri obravnavanju človekovih pravic pogosto reproducira etnocentrična perspektiva;
- v tekstih učbenikov prevladuje retorika človekovih pravic, kot je značilna za politične govore in zgodovinarje, medtem ko je kritično obravnavanje realizacije (kritični pristop) in ne-realizacije (politični pristop) človekovih pravic pogosto zanemarjeno.

Rezultat mednarodne primerjave je »didaktična kocka človekovih pravic« (glej Sliko 3.3), preko katere je vzgoja za človekove pravice sestavljena iz treh ravni: (1) mednarodne, regionalne in globalne pravice; (2) socialne, ekonomske in kulturne pravice; (3) individualne in politične pravice.

V drugem delu diplomskega dela bomo didaktično kocko človekovih pravic primerjali z vsebinami in cilji slovenskih osnovnošolskih učnih načrtov državljanske vzgoje in etike.

Slika 3.3: Didaktična kocka človekovih pravic

Vir: Prirejeno po Hornberg (2002, 193).

V naslednjem poglavju bomo opisali časovni razvoj vzgoje za človekove pravice na svetovni in evropski ravni, poseben poudarek pa bo na prvi fazi Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice, ki spodbuja vključevanje vzgoje za človekove pravice v šolski sistem.

4 RAZVOJ VZGOJE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE

4.1 Nastanek vzgoje za človekove pravice

Vzgoja za človekove pravice se je pojavila že ob nastanku večjih nacionalnih držav z liberalnim režimom in uvajanju parlamentarnega življenja. Mlade so namreč poučevali o pravicah in dolžnostih državljana. Takrat je vzgoja za človekove pravice pomenila državljanski pouk, povezan z verskim poukom, ki je bil hkrati tudi moralna in politična vzgoja. Zanj sta se potegovali cerkev in država. V Franciji, ZDA in v podobnih razvitih državah so že pred revolucijo uvajali nacionalno vzgojo, državljanski in pravni pouk, zahtevali pa so tudi laični moralni pouk. Vsemu temu je nasprotovala cerkev. Prav posebno pa so zahtevali vzgojo za človekove pravice po francoski revoluciji, ko so sprejeli znamenito deklaracijo o človekovih pravicah (Divjak 1998, 14).

Po ustanovitvi Društva narodov se je začelo govoriti o vzgoji za razumevanje med narodi, uvajali so tudi pouk o Društvu narodov in o človekovih pravicah. Izredno pozornost pa so človekovim pravicam posvečali Združeni narodi. Prvotno so pod okriljem OZN in UNESCO govorili o »vzgoji za mir in varnost«, o »vzgoji za razumevanje med narodi« ipd., šele leta 1948 so tem področjem vzgoje dodali »krepitev spoštovanja človekovih pravic in svoboščin«. Vzgoji za človekove pravice so veliko pozornosti posvetili leta 1968, ob 20-letnici Splošne deklaracije o človekovih pravicah, ko so države pozvali, naj vsa sredstva izobraževanja uporabijo za cilj razvijanja mladih v duhu spoštovanja človekovih pravic. Kmalu so se začela oblikovati priporočila o možnosti vključevanja vzgoje za človekove pravice v učne načrte vseh predmetov, npr. književnosti, jezikov, posebno pa zgodovine, geografije in državljanskega pouka ter moralne vzgoje (Divjak 1998, 16).

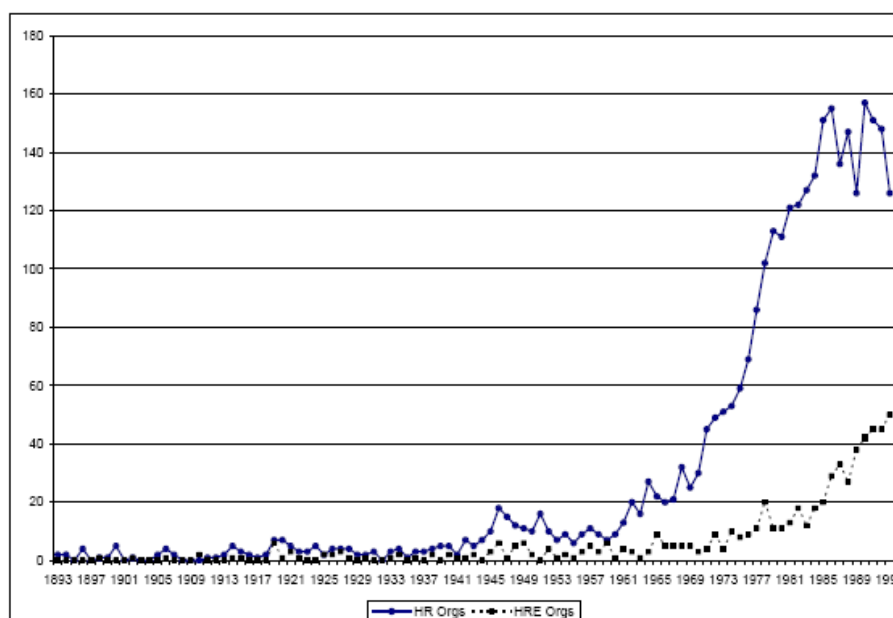
4.2 Vzgoja za človekove pravice v zadnjih štiridesetih letih

Na področju vzgoje za človekove pravice je aktivnih vedno več organizacij. Ta rast je posledica ekonomske, politične in kulturne globalizacije, povečanja števila gibanj za človekove pravice ter poudarjanja izobraževanja za vse (Suarez in Ramirez 2004, 38). Fritzsche upošteva še druge dejavnike ob razlaganju širjenja vzgoje za človekove pravice,

na primer: novi valovi demokratizacije, stare in nove oblike rasizma in nove dinamike migracij (Fritzsche 2008, 45).

Primerjava med rastjo števila organizacij, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami ter med rastjo števila organizacij, ki se ukvarjajo z vzgojo za človekove pravice, prikazuje spodnji graf (glej Graf 4.1). Vidimo lahko, da se je predvsem v sedemdesetih letih 20. stoletja strmo začelo povečevati število organizacij, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami; kmalu zatem, predvsem v osemdesetih letih 20. stoletja, pa je strmo naraščalo tudi število organizacij, ki se ukvarjajo z vzgojo za človekove pravice.

Graf 4.1: Primerjava med številom organizacij na področju človekovih pravic (*HR Orgs*) in številom organizacij na področju vzgoje za človekove pravice (*HRE Orgs*)

Vir: Suarez in Ramirez (2004, 39).

Pri razvoju vzgoje za človekove pravice sta poleg vseh ostalih nevladnih in mednarodnih organizacij aktivni predvsem Organizacija združenih narodov ter Svet Evrope (glej Tabela 4.1). Pri tem so v zadnjem obdobju pomembni predvsem projekti Sveta Evrope »Izobraževanje za demokratično državljanstvo« (1997-2004), desetletje Združenih narodov izobraževanja za človekove pravice (1995-2004) ter njegovo nadaljevanje »Svetovni program ZN za vzgojo za človekove pravice« (2005-se nadaljuje). Na aktualnost tematike kaže tudi dejstvo, da se je na 60. obletnico Splošne deklaracije človekovih pravic (10.12.2008) začelo mednarodno leto učenja o človekovih pravicah.

Poleg tega se je za dve leti (do konca leta 2009) podaljšala prva faza Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice, ki se osredotoča na vključevanje vzgoje za človekove pravice v izobraževalne sisteme.

Tabela 4.1: Pomembni mejniki za razvoj vzgoje za človekove pravice

Leto	Organizacija	Pomemben mejnik za razvoj vzgoje za človekove pravice
1968	UNESCO in Mednarodni urad za vzgojo	Priporočilo o izobraževanju mladine v duhu mednarodnega razumevanja kot sestavina učnih načrtov
1974	UNESCO	Priporočilo o uvajanju vzgoje za človekove pravice v šole
1977	Svet Evrope	Ustanovljen Odbor strokovnjakov za pospeševanje pouka ter informiranje o človekovih pravicah
1978	UNESCO	Sestanek o vlogi institucij pri moralni vzgoji mladih
1978	UNESCO	Mednarodni kongres o vzgoji za človekove pravice (Dunaj)
1978	Svet Evrope	Resolucija o vzgoji za človekove pravice
1982	UNESCO	Srečanje strokovnjakov za vzgojo za človekove pravice (Strasbourg)
1983	UNESCO	Medvladna konferenca o vzgoji za razumevanje med narodi in za človekove pravice
1985	Svet Evrope	Priporočilo Komiteja ministrov državam članicam o vzgoji za človekove pravice
1988	Center za človekove pravice	Mednarodni seminar o vzgoji za človekove pravice (Ženeva)
1992-1995	Svet Evrope	Triletni program Sveta Evrope za informiranje in vzgojo za človekove pravice
1993	UNESCO	Mednarodni kongres o vzgoji za človekove pravice in demokracijo (Montreal)

1993	UNESCO	Svetovna konferenca o človekovih pravicah (Dunaj)
1993	UNESCO	Dokument o dosežkih in ovirah pri vzgoji za človekove pravice v letih 1987-1993
1995-2004	OZN	Desetletje OZN za vzgojo in izobraževanje za človekovih pravicah
1997-2004	Svet Evrope	Projekt »Izobraževanje za demokratično državljanstvo«
2005-se nadaljuje	OZN	Svetovni program ZN za vzgojo za človekove pravice
2008	OZN	Mednarodno leto učenja o človekovih pravicah

Vir: Divjak (1998, 15-45); Generalna skupščina (2005a); Generalna skupščina (2007).

Določbe o vzgoji za človekove pravice so vključene v številne mednarodne instrumente (Generalna skupščina 2005b, 3):

- Splošna deklaracija o človekovih pravicah (26. člen)
- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (13. člen)
- Konvencija o otrokovih pravicah (29. člen)
- Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (10. člen)
- Mednarodna konvencija o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije (7. člen)
- Dunajska deklaracija in akcijski program (I. del, odst. 33-34 in II. del, odst. 78-82)
- Deklaracija in akcijski program Svetovne konference proti rasizmu, rasni diskriminaciji, ksenofobiji in z njo povezani nestrpnosti.

4.3 Svetovni program za vzgojo za človekove pravice

Na podlagi izkušenj in ugotovitev Desetletja za človekove pravice je Generalna skupščina Združenih narodov 10. decembra 2004 sprejela Svetovni program za vzgojo za človekove pravice (2005–se nadaljuje). Njegov namen je priprava ukrepov, ki bodo omogočili večje uveljavljanje programov za vzgojo za človekove pravice v vseh sektorjih. Svetovni program promovira skupno razumevanje osnovnih načel in metodologij vzgoje in

izobraževanja za človekove pravice ter zagotovitev konkretnega okvira za delovanje. Svetovni program je razdeljen na sklope v več fazah. V skladu z resolucijo 2004/71 Komisije za človekove pravice, je prva faza (2005-2007, podaljšana na 2009) Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice osredotočena na sistem osnovnega in srednjega šolstva, torej na vključevanje VČP v izobraževalne sisteme. Kako pa lahko VČP koristi kakovostnemu izobraževanju? V Akcijskem načrtu za Svetovni program za vzgojo za človekove pravice (Generalna skupščina 2005b) zasledimo, da naj bi VČP izboljševala pristop izobraževanju, ki temelji na pravicah. Treba jo je namreč razumeti kot postopek, ki vključuje:

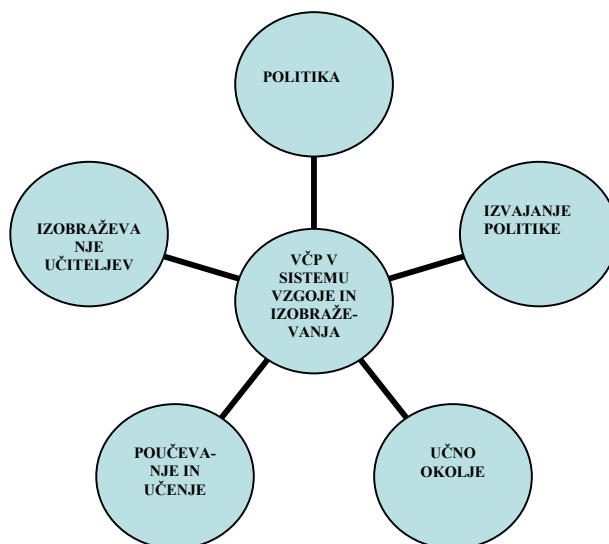
- a) človekove pravice skozi izobraževanje – zagotavljanje, da vsi elementi procesov učenja, vključno z učnimi načrti, gradivi, metodami in usposabljanjem, prispevajo k učenju o človekovih pravicah;
- b) človekove pravice v izobraževanju – zagotavljanje spoštovanja človekovih pravic vseh akterjev ter izvajanje pravic v okviru izobraževalnega sistema (Generalna skupščina 2005b, 7).

S pospeševanjem pristopa k izobraževanju, ki temelji na človekovih pravicah, pa VČP omogoča izpolnjevanje temeljne misije izobraževalnega sistema, to je zagotavljanje kakovostnega izobraževanja za vse. VČP namreč zagotavlja veliko prednosti. Nekaj primerov je opisanih v Akcijskem načrtu prve faze Svetovnega programa za učenje človekovih pravic. VČP zagotavlja na primer (1) izboljšano kakovost učnih uspehov s podpiranjem participacijskih postopkov poučevanja, (2) povečan dostop in udeležbo v šolanju z ustvarjanjem učnega okolja, ki temelji na pravicah, je inkluzivno in spodbuja univerzalne vrednote, enake možnosti in nediskriminacijo, (3) prispevek socialni koheziji in preprečevanju konfliktov s podpiranjem socialnega in čustvenega razvoja otroka ter z uvajanjem demokratičnega državljanstva in vrednot (Generalna skupščina 2005b, 8).

4.4 Elementi vzgoje za človekove pravice v sistemu osnovnega in srednjega šolstva

Akcijski načrt prve faze Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice kot elemente VČP v sistemu osnovnega in srednjega šolstva vključuje (glej Sliko 4.1) politiko, izvajanje politike, učno okolje, poučevanje in učenje ter izobraževanje in strokovni razvoj učiteljev in drugega osebja (Generalna skupščina 2005b).

Slika 4.1: Elementi VČP v sistemu osnovnega in srednjega šolstva

Vir: Prirejeno po Generalna skupščina (2005b).

V nadaljevanju bomo na kratko opisali vsakega izmed zgoraj omenjenih elementov VČP v sistemu osnovnega in srednjega šolstva, kot jih predpostavlja Svetovni program za vzgojo za človekove pravice (Generalna skupščina 2005b, 29):

(a) Politika – razvijanje na participacijski način in sprejemanje skladne izobraževalne politike, zakonodaje in strategije, ki temeljijo na človekovih pravicah, vključno z izboljšanjem učnega programa in politike usposabljanja za učitelje in drugo izobraževalno osebje;

(b) Izvajanje politike – načrtovanje izvajanja navedene izobraževalne politike s sprejetjem ustreznih organizacijskih ukrepov in omogočanjem vključevanja vseh zainteresiranih strani;

(c) Učno okolje – šolsko okolje samo po sebi spoštuje in podpira človekove pravice in temeljne svoboščine. Omogoča vsem akterjem v šoli (učencem, učiteljem, osebju in upravljavcem ter staršem) izvajanje človekovih pravic preko dejanskih aktivnosti.

Otrokom omogoča svobodno izražanje njihovih stališč ter sodelovanje v šolskem življenju;

(d) Poučevanje in učenje – celoten postopek in orodja poučevanja in učenja temeljijo na pravicah (na primer, vsebina in cilji učnega programa, participacijski in demokratični postopki in metodologije, ustrezna gradiva, vključno s pregledom in revizijo obstoječih učbenikov, itd.);

(e) Izobraževanje in strokovni razvoj učiteljev in drugega osebja – ki zagotavlja učiteljski stroki in šolskemu vodstvu preko usposabljanja pred in ob delu, potrebna znanja, razumevanje, sposobnosti in usposobljenost za olajšanje učenja in izvajanja človekovih pravic v šolah ter ustrezne delovne pogoje in status.

Mi se bomo v drugem delu diplomskega dela dotaknili predvsem elementov politike (zakonodaje, strategije, učni program) ter poučevanja in učenja (vsebina in cilji učnega programa itd.). Pri učnem programu se bomo osredotočili na osnovnošolski predmet državljanske vzgoje in etike (po novem državljanske in domovinske vzgoje ter etike). Človekove pravice so namreč »temelj in izhodišče za državljanski pouk« (Divjak 1998, 81). Zato bomo v nadaljevanju raziskali razmerje med človekovimi pravicami in demokracijo, ter med obema konceptoma vzgoje: vzgoja za človekove pravice in državljanska vzgoja.

5 VZGOJA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE IN VZGOJA ZA DEMOKRACIJO

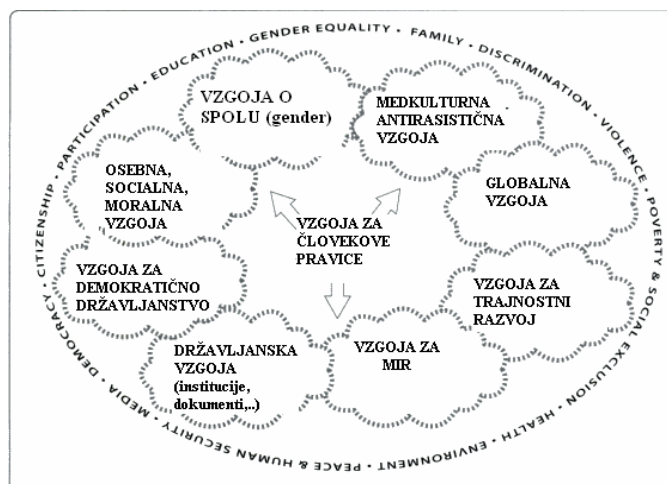
Človekove pravice in demokracija so bile vedno zelo povezane. Človekove pravice so sredstva za uresničevanje in varstvo človekovega dostojanstva in temeljnih človekovih potreb. Človekove pravice niso cilj same po sebi, ampak so najmočnejše sredstvo posameznika za doseg samoopredelitve in nediskriminacije. Razvoj politične participacije in demokracije ter človekovih pravic namreč izvira iz enega samega interesa – nadzor nad državo. Razvoj demokracije lahko razumemo kot manifestacijo političnih človekovih pravic. Preko varstva človekovih pravic pa si država lahko pridobi legitimnost. Demokratična država je bila do leta 1945, ko se je izoblikoval mednarodni režim zaščite človekovih pravic, glavna institucija, ki je pomagala zagotoviti človekove pravice. Vseeno pa je vedno obstajalo nasprotje med univerzalno legitimizacijo in ožjim političnim okvirjem spoštovanja in varovanja človekovih pravic s strani države (Fritzsche 2008, 40).

Vzgoja za človekove pravice se prekriva, povezuje in dopolnjuje s podobnimi izobraževalnimi pristopi, kot so vzgoja za demokratično državljanstvo in državljanska vzgoja, vzgoja za mir, vzgoja za trajnostni razvoj, medkulturna vzgoja, vzgoja za tolerantnost, vzgoja za vrednote, pravna vzgoja in podobno (Divjak 1998, 78-120). Diskurze o državljanstvu in državljanski vzgoji vedno bolj povezujejo z diskurzom o človekovih pravicah. Strokovnjaki na področju izobraževanja priznavajo VČP kot posebno značilnost državljanske vzgoje ali pa vanjo integriran pristop.

Vseeno pa se ponekod pojavljajo dvomi v tako povezovanje VČP in državljansko vzgojo. Pojavljajo se vprašanja, kakšen naj bo odnos med državljansko vzgojo in VČP, ali naj bo VČP popolnoma integrirana v državljansko vzgojo ali pa naj bo državljanska vzgoja popolnoma integrirana v VČP? Naj sta pristopa neodvisna? V priročniku Kompas (Brander in drugi 2005, 27) zasledimo prikaz prepletanja različnih izobraževalnih konceptov, vsi pa naj bi izhajali iz vzgoje za človekove pravice (glej Sliko 5.1).

Slika 5.1: Vzgoja za človekove pravice in iz nje izhajajoči izobraževalni pristopi

Vir: Prirejeno po Brander in drugi (2005, 27).

Na drugi strani pa nekateri dojemajo VČP in druge izobraževalne pristope kot del izobraževanja za demokratično državljanstvo (v nadaljevanju IDD) (glej Sliko 5.2). V *Strategijah za učenje demokratičnega državljanstva* (Dürr in drugi 2005, 36) pišejo o VČP kot temeljni vrednoti IDD:

Pravice in odgovornosti državljanov, njihovo zavedanje in zavezanost splošnim človekovim pravicam in svoboščinam, enakosti, vladavini zakona in pluralizmu so v samem središču izobraževanja za demokratično državljanstvo. Promoviranje in varovanje človekovih pravic sta temeljni družbeni dejavnosti odgovornega državljanja in torej ne vsebujeta samo poznavanja golih dejstev o človekovih pravicah, skupaj s poznavanjem mednarodnih in regionalnih inštrumentov, ampak tudi poznavanje postopkov in spretnosti za promoviranje in varovanje človekovih pravic na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni (Dürr in drugi 2005, 36).

Slika 5.2: IDD in sorodni pristopi:

Vir: Dürr in drugi (2005, 34).

Fritzsche (2008) je raziskoval, kaj človekove pravice pomenijo za državljansko vzgojo. Trdi, da lahko razumemo državljansko vzgojo in vzgojo za človekove pravice kot odziv na posebne družbene in politične izzive in drugačne nacionalne, regionalne in globalne kontekste. Fritzsche primerja oba koncepta: izobraževanje za demokratično državljanstvo (IDD) ter vzgojo za človekove pravice (VČP). V nadaljevanju bomo opisali glavne značilnosti, podobnosti in razlike obeh konceptov.

5.1 Izobraževanje za demokratično državljanstvo (IDD)

Svet Evrope je ob koncu 90-tih razvil projekt *Izobraževanje za demokratično državljanstvo* (IDD), vzrokov pa je več (Fritzsche 2008, 43):

- odziv na spremembe po letu 1989, predvsem na padec komunizma in transformacije avtoritarnih političnih sistemov v nove demokracije;
- reakcija na »krizo v družbeni koheziji«
- odziv na potrebe današnje Evrope in na izziv evropskega državljanstva.

IDD je večstranski pristop, ki se razlikuje glede na nacionalne, družbene, kulturne in zgodovinske kontekste. Vseeno pa obstaja konsenz glede bistvenih značilnosti IDD. Izobraževanje za demokratično državljanstvo namreč:

- temelji na načelih človekovih pravic, pluralistične demokracije in vladavine prava;
- se nanaša na pravice in odgovornosti, opolnomočenje, participacijo in pripadnost, ter spoštovanje raznolikosti;
- vključuje vse starostne skupine in sektorje družbe;
- njegov cilj je pripraviti mlade in odrasle za aktivno participacijo v demokratični družbi, torej okrepiti demokratično kulturo;
- je sredstvo za boj proti nasilju, ksenofobiji, rasizmu, agresivnemu nacionalizmu in netolerantnosti;
- prispeva k družbeni koheziji, družbeni pravičnosti in skupnemu dobremu;
- okrepi civilno družbo s tem, da informira in seznanja državljane z demokratičnimi veščinami.

Pri tem lahko demokratično državljanstvo razumemo ne le kot značilnost na regionalni in nacionalni ravni, ampak tudi na evropski in globalni ravni. To širše razumevanje državljanstva in državljanstva nudi nov potencialni model raziskovanja, kako živimo skupaj. Izziv je torej premakniti se izven koncepta nacionalne države na koncept »skupnosti«, ki zajema lokalne, nacionalne, regionalne in mednarodne kontekste, v katerih živijo posamezniki.

Naslednja širitev koncepta vodi k integraciji človekovih pravic v naslov EDC/HRE (Izobraževanje za demokratično državljanstvo/Vzgoja za človekove pravice). O'Shea tako poudarja, da je eden glavnih ciljev izobraževanja za demokratično državljanstvo »uveljavljati kulturo demokracije in človekovih pravic, kulturo, ki posameznikom omogoča uresničitev skupnega načrta: oblikovati pripadnost skupnosti« (O'Shea 2005, 16). Cilj IDD je torej spodbujanje demokratične kulture in kulture človekovih pravic in s tem krepitev družbene kohezije, medsebojnega razumevanja in solidarnosti. Znotraj IDD beseda »demokratično« poudarja, da je to državljanstvo, temelječe na načelih in vrednotah človekovih pravic, spoštovanja človekovega dostojanstva, pluralizma, kulturne raznolikosti in vladavine prava.

Vseeno pa se moramo zavedati, da učitelji, študenti in tudi oblikovalci javnih politik včasih drugače, omejeno razumejo koncept IDD (Fritzsche 2008, 45). Nekaterim služi le kot učna metoda, brez neke posebne vsebine, ali pa ga skrčijo le na vzgojo za osebni razvoj in rast samozavesti. Pogosto je tudi dojemanje državljanstva le kot pravnega statusa med državljanom ter državo, ne pa širše. Kar pa se zdi največja pomanjkljivost v uporabi koncepta IDD, pa je dejstvo, da ga nekateri učitelji in oblikovalci javnih politik dojemajo kot pripomoček za oblikovanje »dobrega« državljana, v smislu vljudnega in skrbnega posameznika. Tako v publikaciji Eurydice *Citizenship education at school in Europe*, ki jo je v slovenskem prevodu pod imenom *Državljjanska vzgoja v Evropi* izdalo tudi Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije, zasledimo, da je »v interesu družbene kohezije Evrope in skupne evropske identitete, da učenci v šoli spoznajo, kaj pomeni biti dober državljan, katere so pravice in dolžnosti državljjana ter kako ravna t. i. dober državljjan« (Eurydice 2005, 15).

Podobno ugotavlja Štrajn (2009), ko pravi, da v razumevanju državljjanske vzgoje obstaja točka ključne razlike, ki vpliva na obliko kurikulumu in prakse poučevanja:

‘Ključna razlika’ je označevalec glede na katerega ena smer formulacije pojma državljjanske vzgoje vodi k viziji avtonomnega posameznika, druga smer pa vodi k viziji, ki zastopa nadrejenost skupnosti nad posameznikovimi pravicami in potrebami. Ta razlika se kaže kot razlika med »tradicionalnim« pristopom k problemu, ki rešuje vprašanje socializacije mladih ljudi v obliki tipičnega vzgajanja državljjana (»civics«) in med »postmodernim« pristopom, ki se skuša opirati na reflektivni in odprti koncept, ki stavi na raznolikost, multikulturalnost itn. Prva težnja se zanaša na bolj fiksirano idejo resnice, druga pa na predpostavko, da je resnica odvisna od tega, da jo posameznik pripozna, kar pomeni, da je pojem resnice tako bolj stvar kognitivnega procesa v družbeni praksi (Štrajn 2009, 8).

5.2 Povezovanje IDD in VČP

Ko so strokovnjaki na področju izobraževanja in oblikovalci politik začeli povezovati IDD in VČP, so morali sprejeti, da se je VČP že razvil kot mednarodno priznan

univerzalni pristop, katerega cilj je prestopiti vse nacionalne meje. Čeprav je pomen VČP omenjen že v SDČP in ga je vztrajno spodbujal tudi UNESCO, je šele s Svetovno konferenco na Dunaju leta 1993 VČP dobilo mednarodno veljavo. V času Desetletja Združenih narodov za vzgojo za človekove pravice (1995-2004) je veliko držav vključilo VČP v predšolsko vzgojo, osnovno in srednjo šolo. Leta 2005, ko se je končalo Desetletje ZN za VČP, se je začela še bolj osredotočeno kampanjo, Svetovni program z akcijskim načrtom za VČP (Fritzsche 2008, 45).

Tako kot pri IDD, se tudi pri VČP pojavljajo različna omejena razumevanja in uporabe koncepta s strani učiteljev (Fritzsche 2008, 46). Nekateri namreč trdijo, da se VČP ukvarja le z odnosom med posameznikom in državo; da uči le o institucijah varstva človekovih pravic; da se osredotoča le na vrednote in je zato razumljeno kot implicitno. Pojavljajo se tudi kritike VČP zaradi poudarjanja pravic in zanemarjanja odgovornosti. Veliko učiteljev pa razume VČP kot pomembno izključno le za države v razvoju in diktature (Fritzsche 2008, 46).

5.3 Podobnosti in razlike med IDD in VČP

Fritzsche (2008) je izpostavil nekaj podobnosti in razlik med konceptoma izobraževanja za demokratično državljanstvo ter vzgojo za človekove pravice. Podobnosti med konceptoma so številne. Oba koncepta sta namreč mednarodno razvita in prakticirana; oba temeljita na predpostavki, da »je izobraževanje pomembno«; poudarjata participacijo in spodbujata participativno šolsko kulturo; oba tudi stremita k ustvarjanju preventive pred diskriminacijo, netolerantnostjo in nasiljem. Vseeno pa se vzgoja za človekove pravice pomembno razlikuje od izobraževanja za demokratično državljanstvo. V naslednjih štirih točkah so opisane najpomembnejše razlike med tema dvema konceptoma.

a) Univerzalne pravice – državljanske pravice

Čeprav poimenovanje IDD/VČP vsebuje integracijo obeh konceptov, pa vseeno obstaja napetost med konceptom človekovih pravic in konceptom pravic državljana. Obstaja pomembno razlikovanje med bolj univerzalnim pristopom in pristopom, kjer je

državljanstvo definirano v političnem smislu. Koncept človekovih pravic podpira pojem skupne človečnosti, ki temelji na etični in pravni konceptualizaciji posameznika. Nasprotno pa državljske pravice podpira politična skupnost, ki temelji na političnem in pravnem razumevanju posameznika.

b) Globalna dimenzija in zavedanje – evropska dimenzija in zavedanje

Čeprav naj bi IDD vključevalo tako evropsko kot globalno dimenzijo, je veliko močnejši poudarek na evropski dimenziji ter na dviganje evropske zavesti. Na eni strani imamo evropsko državljanstvo, ki dopolnjuje nacionalno državljanstvo in ga ne zamenja. Državljeni EU imajo pravice, ki izhajajo iz zakonov Skupnosti (npr. pravica do gibanja in pravica do bivanja znotraj meja držav članic, pravica do glasu na volitvah in kandidiranja na volitvah Evropskega parlamenta itd.). Na drugi strani pa se mnogo državljanov še vedno počuti nemočne in EU vidijo kot nedemokratično (t.i. demokratični deficit), zato je potrebno informiranje o njihovih obstoječih pravicah in širitev participacijskih pravic.

c) Odgovornosti v smislu človekovih pravic – odgovornosti v smislu državljanstva

Za oba pristopa, tako IDD kot VČP, je značilen koncept »pravic in odgovornosti«, ampak imata drugačna izhodišča. Odgovornosti v smislu človekovih pravic ciljajo na priznavanje enakih pravic drugih ljudi; poudarjajo načelo nediskriminacije in enakih človekovih pravic za vse. Odgovornosti v smislu državljanstva pa ciljajo na zavezanost skupnosti; poudarjajo odgovornost participacije. Oba koncepta imata tudi različen pristop do participacije: vidik človekovih pravic poudarja enake pravice do participacije, vidik državljanstva pa odgovornost uporabljanja te pravice.

d) Sprememba – kohezija in stabilnost

Izobraževanje za demokratično državljanstvo je namenjeno spodbujanju kohezije in stabilnosti družbene in politične skupnosti. Vzgoja za človekove pravice pa spodbuja spremembo. 28. člen Splošne deklaracije človekovih pravic pravi, da je »vsakdo upravičen do družbenega in mednarodnega reda, v katerem se lahko v polni meri uresničujejo pravice in svoboščine, določene v tej Deklaraciji.« Ljudje, ki se strinjajo z

idejo enakosti človeškega dostojanstva in pravic, in ki zaupajo svojim kompetencam in moči, se bodo branili pred diskriminacijo, upirali pred tiranijo in podprli ideale Splošne deklaracije človekovih pravic. Za to pa je pogoj vzgoja za človekove pravice, ki da potrebne kompetence in veščine za prepoznavanje in ukrepanje proti dejanjem, ki so nasprotna standardom človekovih pravic. Vzgoja za človekove pravice ohrani kritično mišljenje tudi, ko se konflikti človekovih pravic pojavijo znotraj demokracij – kot na primer po 11. septembru. Vzgoja za človekove pravice je vzgoja za ukrepanje. Izobraževanje o kršitvah človekovih pravic lahko vodi k protestom in družbeni spremembi.

Kritika moči in spodbujanje sprememb ni po godu vsakomur. Človekove pravice so velikokrat zaznane kot politične in celo subverzivne. Kot take lahko ogrožajo interese, moč, privilegije, in družbene položaje nekaterih ljudi. Če učitelji niso zadostno izobraženi in opolnomočeni v teh temah, se jih bodo izogibali.

Vzgoja za človekove pravice odgovarja vprašanju: »Kako se lahko posameznik nauči živeti avtonomno in nediskriminirano? Kako lahko zaščitimo in opolnomočimo ogroženega posameznika, da bo živel v svobodi in enakosti?« Izobraževanje za demokratično državljanstvo odgovarja vprašanju: »Kako se lahko državljani naučijo podpirati in stabilizirati demokratični sistem in skupnost preko participacije?« Vzgoja za človekove pravice izhaja iz perspektive posameznika v nevarnosti, izobraževanje za demokratično državljanstvo pa iz perspektive skupnosti v krizi.

Vseeno pa lahko državljanska vzgoja veliko doprinese vzgoji za človekove pravice. Lahko na primer poudari, da so človekove pravice pogosto le politične zahteve, ne še resnično uveljavljene pravice. Državljanška vzgoja lahko pomaga VČP, da se bolj osredotoči na odnose znotraj civilne družbe. Predvsem pa lahko državljanska vzgoja pomaga spoznati dejstvo, da so velikokrat pravice zagotovljene, ampak jih državljani ne uporabljajo (kot na primer participacija).

6 VZGOJA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE V SLOVENSKI DEVETLETKI

Štrajn (2009) postavlja šolo v samo središče družbene reprodukcije. Šola je »s svojim kurikulumom, s svojo sistemsko izoblikovanostjo in umeščenostjo v mrežo vseh drugih institucij v resnici produkt temeljnega »družbenega« dogovora o vzgojnoizobraževalnem aparatu družbene reprodukcije (Štrajn 2009, 139).

Družbene in politične spremembe v zadnjih dveh desetletjih so vplivale na spremembo koncepta državljanstva in na pomen državljanske vzgoje v sistemu javnega izobraževanja. Ena najpomembnejših sprememb državnega kurikula v izobraževalnih reformah med letoma 1996-1999 je bil vedno večji pomen vzgoje za človekove pravice, participacije učencev in njihovega aktivnega sodelovanja v šolski skupnosti; razvoja kritičnega in samostojnega mišljenja, ki je pogoj za participacijo v lokalni skupnosti, družbi, demokratičnih procesih in izobraževalnih institucijah (Svet Evrope 2007).

Te spremembe so potekale na treh ključnih ravneh: a) spremembe v šolski zakonodaji; b) reforma učnih načrtov c) implementacija in evalvacija. Vsi trije koraki so pomembno prispevali k izvajanju vzgoje za človekove pravice na različnih ravneh izobraževalnega sistema. Te spremembe so vplivale predvsem na področje človekovih pravic in so spodbudile strokovnjake in politične odločevalce, da na novo definirajo vlogo in pomen vzgoje za človekove pravice in njen vpliv na oblikovanje ter razvoj demokratične politične kulture, ki temelji na načelih človekovih pravic in temeljnih svoboščin, demokraciji ter vladavini prava. Vzgoja za človekove pravice in izobraževanje za demokratično državljanstvo sta postala ena glavnih središč javne razprave v smislu teorije, raziskovanja, javne politike in prakse (Svet Evrope 2007).

V zadnjih letih pa je na vključevanje vzgoje za človekove pravice v izobraževalne politike vplival vstop Slovenije v Evropsko unijo:

Vstop Slovenije v EU in uresničevanje Lizbonske strategije sta v središče pozornosti izobraževalnih politik ter organizacije javnega sistema vzgoje in izobraževanja umestila pomen znanja za blaginjo družbe ter upoštevanje in uresničevanje pravic državljanov, njihovo ozaveščanje o pravicah in

odgovornostih ter krepitev temeljnih načel demokratične politične ureditve
(Eurydice 2005, 3).

Slovenski učitelji in ostali pedagoški delavci, ki so bili vključeni v projekt *Moje pravice* in v evalvacijsko raziskavo o poučevanju otrokovih pravic z uporabo učnih kartic in ostalega didaktičnega materiala iz projekta *Moje pravice*², so izrazili stališča o vključevanju otrokovih in človekovih pravic v šolski kurikulum. Iz naslednje tabele (glej Tabela 6.1) lahko razberemo, da se le 26,9% učiteljev (zelo) strinja, da bi se otrokove in človekove pravice morale poučevati kot poseben šolski predmet. Velika večina (92,3%) se jih namreč (zelo) strinja, da bi se otrokove in človekove pravice morale poučevati v okviru predmetov povezanih s humanističnimi in družboslovnimi vedami, kot so zgodovina in državljanska vzgoja. Malo manj, ampak vseeno večina učiteljev (74,3%), se (zelo) strinja, da bi otrokove in človekove pravice morale biti vključene v vse predmete, ki se poučujejo v osnovni šoli, se pravi da bi postale medpredmetna tema. Podobno število učiteljev (72,9%) se (zelo) strinja, da bi otrokove in človekove pravice morale biti dodatna dejavnost, ki se izvaja v obliki posebnih projektov. Iz tabele je razvidno tudi, da večina učiteljev pripisuje velik pomen participaciji učencev. Večina (81,8%) se jih namreč (zelo) strinja, da bi morali učenci sodelovati pri določanju snovi, ki bi se jo učili v okviru otrokovih pravic.

---

² Ciljna skupina preučevanja evalvacijske raziskave o poučevanju otrokovih pravic z uporabo učnih kartic in ostalega didaktičnega materiala iz projekta *Moje pravice* so bili vsi učitelji in ostali pedagoški delavci, ki so bili v šolskem letu 2003/2004 in/ali šolskem letu 2004/2005 vključeni v izvajanje projekta *Moje pravice* oz. so v okviru svojega pedagoškega dela uporabljali didaktični komplet *Moje pravice*. V evalvacijski raziskavi je sodelovalo 40 osnovnih šol (208 učiteljev/učiteljic).

Tabela 6.1: Stališča učiteljev do vključevanja otrokovih in človekovih pravic v šolski kurikulum

Stališča do vključevanja otrokovih in človekovih pravic v šolski kurikulum	(4) <i>zelo se strinjam</i> (%)	(3) <i>se strinjam</i> (%)	(2) <i>se ne strinjam</i> (%)	(1) <i>zelo se ne strinjam</i> (%)
g) Otrokove in človekove pravice bi se morale poučevati kot poseben šolski predmet.	4,9	22,0	68,3	4,9
h) Otrokove in človekove pravice bi se morale poučevati v okviru predmetov povezanih s humanističnimi in družboslovnimi vedami (npr. zgodovina, državljanska vzgoja in etika).	26,6	65,7	6,8	1,0
i) Otrokove in človekove pravice bi morale biti vključene v vse predmete, ki se poučujejo v osnovni šoli.	30,6	43,7	25,2	0,5
j) Otrokove in človekove pravice bi morale biti dodatna dejavnost, ki se izvaja v obliki posebnih projektov.	10,8	62,1	25,1	2,0
l) Učitelji bi se morali skupaj z učenci dogovoriti, kaj se je potrebno učiti pri poučevanju otrokovih pravic.	9,3	72,5	18,1	0,0

Vir: Pedagoški inštitut (2005, 12).

Vključenost človekovih pravic v šolski sistem lahko raziskujemo na formalni ravni (šolska zakonodaja, ki predstavlja formalni okvir, znotraj katerega je možno uresničevanje človekovih in otrokovih pravic) in na ravni vsebin (učni načrti in širši program šol ter vsakodnevnega šolskega življenja). Leta 2003 je na Mirovnem inštitutu izšla raziskava (Klarič 2003) o vključenosti človekovih pravic v osnovnošolsko izobraževanje. V tej raziskavi je podrobno opisana tako formalna raven kot raven vsebin:

a) Formalna raven (šolska zakonodaja):

- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju Republike Slovenije
- Zakon o osnovni šoli
- Pravilnik o pravicah in dolžnostih učencev v osnovni šoli
- Pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja in napredovanja učencev v 9-letni osnovni šoli

b) Raven vsebin:

- Vključenost človekovih pravic v učne načrte predmetov državljanska vzgoja in etika, zgodovina ter družba
- širši program šol (interesne dejavnosti, prireditve, predavanja, delavnice, druge oblike vzgojnoizobraževalnega dela)
- vsakodnevno šolsko življenje

Mi bomo na formalni ravni opredelili ključne točke glede vključenosti človekovih pravic v šolsko zakonodajo, in sicer v Belo knjigo o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji ter v Zakon o osnovni šoli. Na ravni vsebin pa bomo primerjali vključenost človekovih pravic v učni načrt predmeta državljanska vzgoja in etika in v učni načrt novega predmeta državljanska in domovinska vzgoja ter etika.

6.1 Šolska zakonodaja

Leta 1995 je nastala Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji. V njej so predstavljene konceptualne rešitve sistema vzgoje in izobraževanja v Sloveniji in so strokovna podlaga za nastanek nove zakonodaje, ki določa vertikalo in horizontalo vzgoje in izobraževanja Republike Slovenije vse od vrtcev, do izobraževanja odraslih, od nižjega poklicnega izobraževanja do višjega izobraževanja. Že v uvodu Bele knjige je opredeljeno, da načela, ki določajo splošni teoretični okvir za preoblikovanje javnega sistema izobraževanja, izhajajo iz človekovih pravic in iz pojma pravne države: »Nasloniti se je treba na skupno evropsko dediščino političnih, kulturnih in moralnih vrednot, ki so razpoznavne v človekovih pravicah, pravni državi, pluralni demokraciji, strpnosti in solidarnosti« (Krek 1995, 4).

V Beli knjigi so opisani tudi splošni cilji osnovne šole, ki so usmerjeni k polnemu razvoju človekove osebnosti in k utrjevanju spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin:

Osnovna šola mora ... pospeševati razumevanje, strpnost in solidarnost med vsemi ljudmi, narodi, rasami in verskimi skupinami. Skladno s tem osnovna šola:

- *posreduje znanja z različnih znanstvenih področij in vzgaja v duhu človekovih pravic in iz njih izpeljanih vrednot,*
- *spodbuja miselni razvoj, kritično mišljenje, domišljijo in sposobnost komuniciranja* (Krek 1995, 72).

Cilje vzgoje in izobraževanja podobno opredeli tudi Zakon o osnovni šoli iz leta 1996:

Cilji osnovnošolskega izobraževanja so:

- *zagotavljanje splošne izobrazbe vsemu prebivalstvu,*
- *vzpodbijanje skladnega, spoznavnega, čustvenega, duhovnega in socialnega razvoja posameznika,*
- *vzpodbijanje zavesti o integriteti posameznika,*
- *vzgajanje za medsebojno strpnost, spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi, **spoznavanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin** in s tem razvijanje sposobnosti za življenje v demokratični družbi,*
- *pridobivanje splošnih in uporabnih znanj, ki omogočajo samostojno, učinkovito in ustvarjalno soočanje z družbenim in naravnim okoljem in razvijanje kritične moči razsojanja,*
- *razvijanje in ohranjanje lastne kulturne tradicije,*
- *seznanjanje z drugimi kulturami in učenje tujih jezikov,*
- *omogočanje osebostnega razvoja učencev v skladu z njihovimi sposobnostmi in zakonitostmi razvoja (Zakon o osnovni šoli, 2. člen).*

6.2 Vključenost človekovih pravic v učne načrte državljanske vzgoje

Državljska vzgoja se nanaša na »izobraževanje mladih z namenom, da bodo postali dejavni in odgovorni državljani, sposobni prizadevati k razvoju in dobrobiti družbe, v kateri živijo« (Eurydice 2005, 18).

Peček (1994) poudarja, da je predvsem potrebno »na eni strani usposabljanje posameznika za aktivno sodelovanje v družbenem življenju, na drugi strani pa izhajati iz spoštovanja njegove drugačnosti. To pa omogoča le tista državljanska vzgoja, v kateri so človekove pravice vselej in vedno njena osnovna referenca« (Peček 1994, 125).

S stališča kurikula je državljanska vzgoja lahko organizirana na več načinov, ki se med seboj ne izključujejo. Lahko je ločen samostojen obvezni ali izbirni predmet, lahko pa je integrirana v enega ali več predmetov, npr. zgodovina ali geografija. Velikokrat pa se

državljska vzgoja pojavlja kot medpredmetna izobraževalna tema, kar pomeni, da so njena načela prisotna pri vseh predmetih (Eurydice 2005, 25).

Celovit program državljske vzgoje vključuje štiri pomembne vidike državljanstva: politična razsežnost, kamor spada sodelovanje v procesih demokratičnega odločanja; pravna razsežnost, ki zajema poznavanje in uresničevanje državljskih pravic in odgovornosti; družbeno-kulturna razsežnost, ki spodbuja spoštovanje temeljnih demokratičnih vrednot, nacionalne zgodovine, jezika in kulturne dediščine; ter socialno-ekonomska razsežnost, ki uči o boju zoper socialno izključenost in marginalizacijo, o novih oblikah dela in o razvoju skupnosti (Eurydice 2005, 6).

Štrajn (2009) vidi pri državljski vzgoji dva ključna vidika: (a) državljska vzgoja kot vzgoja državljsk in državljsanov in (b) državljska vzgoja kot pouk o ustanovah države. V prvem vidiku ima državljska vzgoja reprodukcijsko funkcijo in se nanaša na vzgojnoizobraževalni učinek javne šole. Drug vidik pa se nanaša na problematiko kurikuluma državljske vzgoje (Štrajn 2009, 139).

V Sloveniji, za razliko od npr. Francije, Danske in Češke (Pikalo 2008, 89), človekove pravice kot tema niso v ospredju pri predmetih državljske vzgoje. V Sloveniji lahko označimo koncept in vsebino predmetov državljske vzgoje za »minimalističen« koncept oziroma za državljsko vzgojo v ožjem pomenu besede (Pikalo 2008, 88). To pomeni, da je vsebina državljske vzgoje omejena na dokaj ozko posredovanje informacij o ustavi, zakonih in političnem sistemu in privzga le osnovne državljske vrline, kot na primer udeležba na volitvah in spoštovanje zakonov (Justin v Pikalo 2008, 88). »Maksimalistična« državljska vzgoja pa poleg tega spodbuja še razvijanje kritičnega in neodvisnega mišljenja, vodi v razmislek o skupnem vrednostnem temelju družbe, pravični družbi in optimalni demokraciji, in razvija javne vrline, kot na primer zavzetost za reševanje problemov lastne družbe in sveta (Justin 2006, 91).

Minimalistična državljska vzgoja naj bi bila v Evropi vse manj sprejemljiva zaradi prepričanja, da so evropske družbe v krizi. Cilji državljske vzgoje v evropskih državah so zato zastavljeni dokaj široko in ambiciozno. Nekateri strokovnjaki opozarjajo, da se od državljske vzgoje pričakuje preveč, še posebej, ker ponavadi predmetniki določajo le

eno uro državljanske vzgoje na teden³ (Justin 2006, 91). Vseeno pa se moramo zavedati, da so najširši cilji državljanske vzgoje zamišljeni kot dolgoročni cilji. Ponavadi učni načrti vsebujejo tako dolgoročne kot kratkoročne cilje. Takšno kombinacijo dolgoročnih in operativnih ciljev imamo tudi v učnem načrtu za državljansko vzgojo in etiko v slovenski osnovni šoli (Justin 2006, 91).

Sledi opis in primerjava učnih načrtov predmetov državljanska vzgoja in etika ter državljanska in domovinska vzgoja ter etika, ki se v osnovno šolo uvaja v šolskem letu 2009/2010.

6.2.1 Državlјanska vzgoja in etika (DIE)

Predmet državljanska vzgoja in etika je sestavni del osnovnošolskega družboslovnega izobraževanja. Iz Predmetnika devetletne osnovne šole je razvidno, da je državljanska vzgoja in etika obvezen predmet v 7. in 8. razredu. Izvaja se vsako leto po 35 ur, kar skupaj zneso 70 ur. To je najmanj od vseh obveznih predmetov v osnovni šoli, sledi mu gospodinjstvo s 87,5 urami (Ministrstvo za šolstvo in šport 2006).

V okviru predmeta državljanska vzgoja in etika učenci pridobivajo znanje o družbi, reflektirajo svoje izkušnje in razvijajo svoje sposobnosti za razumevanje in reševanje etičnih vprašanj. Pridobljene veščine učencem omogočajo avtonomno sodelovanje v življenju v skupnosti. Ob konkretnih svetovnonazorskih, etičnih in verskih izbirah se učenci lahko opredelijo za odprto, strpno in pluralistično politično, nacionalno in kulturno usmerjenost in razvijejo osebnost, ki je odprta za moralne, socialne in politične probleme (Justin 2000, 5).

Iz učnega načrta predmeta je razvidno, da se opira na vrednote, ki omogočajo razvoj demokratične in humane skupnosti. Posebej pa je zavezan:

- *slovenski pedagoški tradiciji, ki je sestavina slovenske kulture,*

---

³ Na nižji sekundarni ravni izobraževanja (6.-9. razred osnovne šole) je državljanska vzgoja v predmetniku prisotna eno uro na teden v Sloveniji, na Češkem, na Cipru (le v 9. razredu), v Latviji, Litvi, Luksemburgu, Avstriji (le v 9. razredu), na Poljskem, Portugalskem, Slovaškem, v Romuniji; v nekaterih državah pa sploh ni predpisana, npr. v Belgiji, na Danskem, v Nemčiji, Španiji, na Madžarskem, Nizozemskem, v Finski, Veliki Britaniji (Eurydice 2005: 77-86).

- dosežkom pri razvoju tega oziroma sorodnih predmetov v evropskem šolskem prostoru,
- znanstvenim spoznanjem o razvoju in delovanju posameznika kot moralnega in družbenega bitja,
- človekovim pravicam,
- slovenskemu socialno-političnemu izročilu,
- odgovornostim in etičnim načelom, ki poudarjajo integriteto človekove osebnosti in njegovo soodgovornost za druge ter za skupno dobro skupin in narodov (Justin 2000, 5).

6.2.2 Državljska in domovinska vzgoja ter etika (DDE)

Učni načrt za državljansko in domovinsko vzgojo ter etiko je bil potrjen na Strokovnem svetu RS za splošno izobraževanje 12.6.2008 in je začel veljati 1.9.2009. Predmetna komisija je pri posodabljanju učnega načrta predmeta državljanska vzgoja in etika, katerega rezultat je učni načrt za predmet državljanska in domovinska vzgoja ter etika, izhajala iz Smernic za posodabljanje obstoječih učnih načrtov za osnovno šolo, iz Priporočil Sveta Evrope iz leta 2002 o izobraževanju za demokratično državljanstvo, iz Priporočil Evropskega parlamenta in Sveta z dne 18.12.2006, UL Evropske unije L 294/10, ugotovitev znanstvenih strok in potreb naše pedagoške prakse. Sledili so načelom interdisciplinarnosti, koherentnosti in uravnovešenosti vsebin, ciljev in pričakovanih rezultatov znanja. Usvajanje vsebine in razvijanje veščine so zastavili predmetno, medpredmetno in nadpredmetno – kroskurikularno (Karba 2008a, 6).

Vsebinski in kompetenčni vidik učnega načrta za državljansko in domovinsko vzgojo ter etiko podpira tudi Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (ZOsn-F). V 2. členu »Cilji osnovnošolskega izobraževanja« navaja:

- ... s poudarkom na usposobljenosti za vseživljenjsko učenje,
- Vzgajanje in izobraževanje za trajnostni razvoj in za dejavno vključevanje v demokratično družbo, kar vključuje globlje poznavanje in odgovoren odnos do sebe, svojega zdravja, do drugih ljudi, svoje in drugih kultur...

- *Razvijanje zavesti o državni pripadnosti in narodni identiteti... ter spodbujanje državljanske odgovornosti,*
  - *Vzgajanje za spoštovanje in sodelovanje, za sprejemanje drugačnosti in medsebojno strpnost, za spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin*
- (Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (ZOsn-F), 2. člen).

S tem zakonom zavezuje celoten osnovnošolski kurikulum za uresničevanje ciljev, s katerimi bomo učence opolnomočili za etično aktivne državljane na lokalnem, nacionalnem in globalnem nivoju. Zakon spodbuja realizacijo celostnega pristopa predvsem za področje vsebin in veščin, ki jih posebej predmetno področje DDE (Karba 2008b, 24).

Vsebinski vidik posodobitve učnega načrta vključuje ključne vsebine področij, s katerimi je možno učenca opolnomočiti za življenje v 21. stoletju (Karba 2008b, 24). Če primerjamo med vsebinami učnih sklopov učnega načrta za državljansko in domovinsko vzgojo ter etiko (v nadaljevanju DDE) z vsebinami globalne dimenzije izobraževanja⁴ (glej Tabelo 6.2.) opazimo povezanost med njima tako na ravni vsebinskih znanj kot na ravni procesnih/veščinskih/kompetenčnih znanj (razvoj vrednot, spretnosti in stališč...).

Tabela 6.2: Primerjava med naslovi učnih sklopov učnega načrta za DDE in 8 globalnimi dimenzijami izobraževanja

UČNI NAČRT DDE – NASLOVI TEMATSKIH SKLOPOV	8 DIMENZIJ GLOBALNEGA KURIKULA
POSAMEZNIK IN DRUŽBA	MEDSEBOJNA ODVISNOST, REŠEVANJE NASPROTIJ
ČLOVEKOVE PRAVICE IN ODGOVORNOSTI	PRAVICE IN ODGOVORNOSTI, SOCIALNE PRAVICE
ČLOVEŠKE RAZLIČNOSTI	RAZNOLIKOSTI

⁴ Globalna dimenzija izobraževanja je bila eden izmed ključnih razlogov in hkrati ena izmed smernic za posodabljanje učnega načrta predmeta državljanska vzgoja in etika (Karba 2008b, 24).

VREDNOTE, VEROVANJA IN ETIKA	VREDNOTE IN SPREJEMANJE
DEMOKRACIJA, DOMOVINSKA IN DRŽAVLJANSKA KULTURA	GLOBALNO DRŽAVLJANSTVO
ČLOVEŠTVO IN PRIHODNOST	TRAJNOSTNI RAZVOJ

Vir: Karba (2008b, 24).

6.2.3 Primerjava učnega načrta DIE in DDE glede vključenosti VČP

Opredelitev predmeta

Ko primerjamo učna načrta za predmet DIE (državljska vzgoja in etika), ter DDE (državljska in domovinska vzgoja ter etika), ki se s šolskim letom 2009/10 začne izvajati v osnovni šoli namesto predmeta DIE, lahko opazimo veliko podobnosti že pri opredelitvi predmeta. Oba učna načrta opredelita DIE oz. DDE kot sestavni del osnovnošolskega družboslovnega izobraževanja, katerega naloga je, da »v skladu z razvojno stopnjo učenčeve osebnost opismenjuje/razvija/izgrajuje (njegovo kognitivno, konativno in psihomotorično področje) v etično aktivnega državljana« (Karba 2008, 25). Oba predmeta se tesno navezujeta na splošne cilje osnovnošolskega izobraževanja.

Prihaja pa tudi do določenih razlik pri opredelitvi predmetov. Učni načrt za DDE tako v opredelitvi predmeta vidneje izpostavlja teme in cilje, ki se nanašajo na (Karba 2008, 25): politično, domovinsko in državljsko kulturo in etiko ter na kulturno vzgojo v širšem pomenu, človekove pravice in odgovornosti ter vrednote, skupne eksistencialne problematike človeštva in vzgojo za trajnostni razvoj, kompleksno pluralno družbo, vseživljenjsko izobraževanje, Evropsko unijo in zvezo Nato itd. To kaže na dejstvo, da so snovalci novega učnega načrta upoštevali in vključili spremembe, ki so se zgodile v zadnjih letih. Od začetka veljavnosti učnega načrta DIE je namreč preteklo že celo desetletje, med tem časom se je zgodilo veliko sprememb. Danes je Slovenija članica Evropske unije ter zveze Nato; veliko bolj se poudarjajo na primer trajnostni razvoj, vseživljenjsko izobraževanje in medkulturni dialog. To so razmeroma novi koncepti, ki so šele v zadnjih letih začeli bolj celostno pronicati v vzgojo in izobraževanje in s tem v učne načrte.

Mag. Pavla Karba, višja svetovalka za učni načrt predmeta državljanska in domovinska vzgoja ter etika, ki je bila tudi predsednica predmetne komisije za ta predmet, je v družboslovnem intervjuju⁵ (glej Prilogo A) predstavila, kako novejša družbene razmere vplivajo na državljansko vzgojo: »Nastala so nova pojmovanja državljanstva, zelo različna od razumevanja državljanstva kot le pravnega razmerja med državljanom in državo. Vedno bolj se poudarja, da o demokraciji ne le veliko veš, ampak jo tudi živiš. Vedno bolj se poudarjajo človekove pravice, ki so temelj demokracije« (Karba 2009b).

V intervjuju me je predvsem zanimalo, kakšna so izhodišča glede človekovih pravic v novem učnem načrtu za DDE. Izvedela sem, da se je komisija za pripravljane učnega načrta usmerjala po priporočilih Sveta Evrope na področju EDC/HRE (Izobraževanje za demokratično državljanstvo/ Vzgoja za človekove pravice). Karba je povedala, da je komisija za pripravljane učnega načrta želela to filozofijo evropskega konteksta prenesti v nacionalne učne načrte:

Človekove pravice so ključni koncept državljanstva. Svet Evrope poudarja tri ključna področja izobraževanja: vzgojo za človekove pravice, državljansko vzgojo in pravno vzgojo. Naloga učitelja je, da učenca opolnomoči, da postane etični aktivni državljan. Vidimo, da so v to poimenovanje, etični aktivni državljan, vključeni vsi trije koncepti, tako vzgoja za človekove pravice, državljanska vzgoja in pravna vzgoja (Karba 2009b).

Splošni cilji/kompetence

V učnem načrtu za DIE se uporablja izraz splošni cilji, v učnem načrtu za DDE pa izraz kompetence. Z izrazom kompetence se poudarja potreba po »udeležanju/razvijanju/izgrajevanju tistih veščin pri učencih v učnem procesu, ki jih bodo opolnomočile za vseživljenjsko izobraževanje in življenje etično aktivnih državljanov« (Karba 2008b, 24).

Splošni cilji se pri obeh predmetih nanašajo (1) na razumevanje družbene, politične, etične, pravne, gospodarske in ekološke, kulturne pismenosti, (2) na razvijanje argumentirane in konstruktivne kritičnosti in kritičnega mišljenja in (3) na dejavno

---

⁵ Družboslovni intervju z mag. Pavlo Karba sem opravila v Ljubljani, dne 26.5.2009.

vključevanje in odgovorno ravnanje v skladu z vrtilinami etično aktivnega državljana. Eksplicitno glede človekovih pravic v učnem načrtu za DIE najdemo poseben cilj razvijanja »sposobnosti učencev za razčlenjevanje konkretnih pojavov in dogodkov z gledišča človekovih pravic ter odgovornosti in dolžnosti«, v učnem načrtu za DDE pa pod družbeno, politično in etično pismenostjo najdemo kompetenco »razumevanje družbenih, političnih in državnih institucij ter človekovih pravic in odgovornosti«. Seveda pa se tudi ostali cilji in kompetence v obeh učnih načrtih posredno dotikajo človekovih pravic.

Operativni cilji in katalog znanja/Cilji in vsebine

Učni načrt za DIE v tretjem strukturnem elementu navaja Operativne cilje in kataloge znanj, ki jih deli na obvezne teme in izbirni del.

Učni načrt DDE namesto tega strukturnega elementa navaja splošna in posebna znanja. *Splošna znanja* so opredeljena kot znanja, potrebna za splošno izobrazbo ob končanju osnovne šole in so namenjena vsem učencem, zato jih mora učitelj obvezno obravnavati. V okviru razpoložljivih ur v predmetniku za vsak razred naj bi jih realizirali v okviru 70 do 75 odstotkov razpoložljivih ur. *Posebna znanja* so dodatna in poglobljena znanja, ki jih obravnavamo glede na zmožnost in interese učencev, potrebe lokalnega okolja in aktualnosti dogodkov ožjega ali širšega prostora (avtonomija učitelja v sodelovanju z učenci in okoljem). Zanje je namenjenih 15 do 20 odstotkov učnih ur predmeta za vsak razred.

Ključni novosti v učnem načrtu za DDE sta tudi uvedba medpredmetnih povezav⁶ ter kroskurikularnih tem⁷. Medpredmetne povezave so vključene že v učni načrt za DIE (npr. Zgodovina, geografija, slovenščina itd.), niso pa navedeni primeri vsebin medpredmetnih povezav (npr. ZGO, SLO, LVZ, KIZ: Udejanjanje pravic skozi zgodovino, literaturo in umetnost).

---

⁶ S tem učni načrt konkretizira priložnosti za uresničevanje načela interdisciplinarnosti. Cilji realizacije medpredmetnega povezovanja se lahko nanašajo na: vsebine, veščine ali na razumevanje in interpretacijo pojmov

⁷ Pri kroskurikularnih temah so vključeni primeri vsebin in veščin, ki so navezujejo na dejavnosti v predmetniku, kot so: razredne ure, dnevi dejavnosti, šole v naravi, proslave, projekti, ekskurzije in druge dejavnosti. Prav skozi kroskurikularnost imajo učenci priložnosti za udejanjanje teorije v konkretnih življenjskih/učnih situacijah (Karba 2008b, 24).

V spodnji tabeli (glej Tabelo 6.3) primerjamo učne sklope učnega načrta za DIE ter učnega načrta za DDE.

Tabela 6.3: Primerjava učnih sklopov učnega načrta za DIE in učnega načrta za DDE

RAZRED	UČNI NAČRT DRŽAVLJANSKA VZGOJA IN ETIKA	UČNI NAČRT DRŽAVLJANSKA IN DOMOVINSKA VZGOJA TER ETIKA
7.	ŽIVLJENJE V SKUPOSTI: NAROD, DRŽAVA	POSAMEZNIK IN DRUŽBA
7.	DRUŽINA	ČLOVEKOVE PRAVICE IN ODGOVORNOSTI
7.	VZORNIKI IN AVTORITETE	ČLOVEŠKE RAZLIČNOSTI (IZ VEČKULTURNOSTI V MEDKULTURNOST)
7.	SPORAZUMEVANJE IN SPOROČANJE V SKUPNOSTI	VREDNOTE, VEROVANJA IN ETIKA
7.	MEDIJI (OBČILA) IN INFORMACIJE	
8.	GENERACIJE IN KULTURE – MEDSEBOJNO RAZUMEVANJE	
8.	VERSTVA IN VEROVANJA, KRŠČANSTVO	
8.	UREJANJE SKUPNIH ZADEV: VPRAŠANJA DEMOKRACIJE	DEMOKRACIJA
8.	POKLIC IN DELO	DOMOVINSKA IN DRŽAVLJANSKA KULTURA
8.	DRUŽBA PRIHODNOSTI ali ZA KAKŠNO PRIHODNOST GRE	ČLOVEŠTVO IN PRIHODNOST

Vir: Justin (2000) in Karba (2009a).

V starem učnem načrtu za DIE obstaja 10 učnih sklopov. Preverili smo vključenost človekovih pravic in odgovornosti v posamezni sklop in nastala je naslednja tabela (glej Tabelo 6.4):

Tabela 6.4: Vključenost človekovih pravic v sklope učnega načrta za DIE

Razred	sklop	Omenjeni koncepti človekovih pravic in odgovornosti
7.	ŽIVLJENJE V SKUPOSTI: NAROD, DRŽAVA	Odgovornost posameznika v skupini Pravica do združevanja v skupine Enakopravnost, neenakost, enakost, konflikti, strpnost, solidarnost, sodelovanje
7.	DRUŽINA	Temeljne pravice in dolžnosti otrok in staršev, družinskih članov Enakopravnost in neenakopravnost v družini Pravica do varnosti, ljubezni, zdravega telesnega in duševnega razvoja Pravica do osebne nedotakljivosti Pravica do zasebnosti in družinskega življenja
7.	VZORNIKI IN AVTORITETE	Pravica do izbiranja vzornikov, prijateljev, življenjskega sloga in lastne podobe Moralno opravičljivo in neopravičljivo nasprotovanje pravilom in avtoritetam
7.	SPORAZUMEVANJE IN SPOROČANJE V SKUPNOSTI	Pravica do sporazumevanja in rabe maternega jezika Enakopravnost v sporazumevanju, diskriminacija, predsodek.
7.	MEDIJI (OBČILA) IN INFORMACIJE	Pravica do informacij Meja med pravico do informiranosti javnosti in pravico do zasebnosti Pravica do osebnega mnenja
8.	GENERACIJE IN KULTURE – MEDSEBOJNO	Nove pravice in odgovornosti ob odraščanju

	RAZUMEVANJE	Medgeneracijska solidarnost, strpnost, pravičnost Spoštovanje drugačnih kultur
8.	VERSTVA IN VEROVANJA, KRŠČANSTVO	Človekove pravice glede vere – verska svoboda in svoboda verovanja (vera kot svobodna odločitev posameznika in temeljna človekova pravica) Verska nestrpnost, medverski dialog, spoštovanje različnih ver in nazorov
8.	UREJANJE SKUPNIH ZADEV: VPRAŠANJA DEMOKRACIJE	Pravičnost, enakost, svoboda, humanost, solidarnost, strpnost, soodgovornost, urejanje skupnih zadev Naravne pravice, človekove pravice, svoboščine človeka, merila demokratičnosti družbe Državlanske pravice in dolžnosti. Mesto in vloga varuha človekovih pravic
8.	POKLIC IN DELO	Pravica do znanja in vseživljenjskega izobraževanja Pravica do dela in zaposlitve Pravica do ustanavljanja sindikatov Varstvo pravic v primeru brezposelnosti Zaščita potrošnikov
8.	DRUŽBA PRIHODNOSTI ali ZA KAKŠNO PRIHODNOST GRE	Pravica do (trajnostnega) razvoja Pravica do kakovostnega življenja Pravica do čistega okolja Etični kodeksi Pravica do participacije – sodelovanje pri odločanju

Vir: Samostojna analiza učnega načrta Državlanske vzgoje in etike.

Ker ima nov učni načrt za DDE manj učnih sklopov in ni tako razdelan kot stari učni načrt za DIE⁸, si bomo pri analizi vključenosti človekovih pravic v učni načrt za DDE pomagali z že obstoječim člankom Vilme Vrtačnik Merčun (2008) in ga povezali z »didaktično kocko človekovih pravic«. To razdelitev lahko primerjamo z razdelitvijo na posamezne generacije človekovih pravic, ki se pojavljajo in prepletajo v učnem načrtu novega predmeta Državljska in domovinska vzgoja ter etika (Vrtačnik Merčun 2008, 151):

1. Pravice prve generacije (svoboščine): zajemajo državljanske in politične pravice, kot na primer pravica do svobode izražanja, svoboda združevanja, pravica do življenja, pravičnega sojenja, sodelovanja v političnem življenju družbe, itd.
2. Pravice druge generacije (enakost): ekonomske, socialne in kulturne pravice, npr. pravica do ustreznega življenjskega standarda, dela, združevanja v sindikate, zdravstvenega varstva in izobraževanja;
3. Pravice tretje generacije (solidarnost): kolektivne pravice, npr. pravica do trajnostnega razvoja, miru, zdravega okolja itd.

V spodnjem sklopu tabel (glej Tabele 6.5 – 6.11) smo združili zadnjo verzijo učnega načrta za nov predmet Državljska in domovinska vzgoja ter etika (DDE) za 7. in 8. razred devetletke in tabelo v članku Vrtačnik Merčunove, kjer je podrobneje prikazala obvezne učne vsebine DDE s stališča vključevanja človekovih pravic (Vrtačnik Merčun 2008, 153-155). Vključili smo splošne cilje, ki jih mora učitelj/učiteljica obvezno obravnavati.

Sedmi razred

V sedmem razredu se pri predmetu Državljska in domovinska vzgoja ter etika obravnavajo štiri učni sklopi: Posameznik in družba, Človekove pravice in odgovornosti, Človeške različnosti, Vrednote, verovanja in etika.

---

⁸ V starem učnem načrtu za DIE imamo pri posameznih učnih sklopih opredeljene Cilje, Predlagane vsebine, Pojme, Medpredmetne povezave in Standarde znanja; medtem ko so pri novem učnem načrtu za DDE naštetih le Učni cilji (splošni in posebni) ter (obvezne ali izbirne) Vsebine.

Tabela 6.5: 1. učni sklop DDE: Posameznik in družba

Učni cilji (SZ) Učenci/nke:	Obvezne vsebine	Človekove pravice
<p>Opredeljujejo svojo identiteto (reakcije, potrebe, čustvovanja) in identiteto drugih.</p> <p>Razvrščajo vzroke in načine združevanja v družbene skupine ter opredeljujejo vloge posameznikov v njih. Primerjajo primarne in sekundarne družbene skupine.</p> <p>Na primeru prometnih pravil utemeljujejo nujnost oblikovanja in upoštevanja pravil v družbenih skupinah. Na primerih razvrščajo pravila (dogovori, zakoni, moralna pravila) in pojasnjujejo posledice, ki sledijo, če jih kršimo. Preiskujejo, kaj družbeno skupnost povezuje (upoštevanje pravil, cilji, sodelovanje, ...) in kaj razdvaja ter posledice tega.</p> <p>Razlikujejo med biološkim in družbenim spolom ter spoznavajo različnosti družbenih vlog spolov in starostnih skupin ter povezanost in sodelovanje med njimi.</p>	<p>IDENTITETA: V čem sem drugim enak in v čem sem poseben?</p> <p>ZDRUŽEVANJE V DRUŽBENE SKUPINE: Vstopam v odnose z drugimi</p> <p>ŽIVLJENJE V SKUPNOSTI: družina, razred, vrstniška skupina</p> <p>BIOLOŠKI IN DRUŽBENI SPOL TER ŽIVLJENJSKI KROG</p>	<p>svoboda, enakost, dostojanstvo, priznavanje sposobnosti, zasebnosti</p> <p>svoboda potovanja in bivanja, državljanstvo, družina, prostovoljno združevanje</p> <p>svoboda potovanja in bivanja, državljanstvo, družina, prostovoljno združevanje</p> <p>svoboda, enakost, dostojanstvo, zaščita</p>

Vir: Karba (2009a); Vrtačnik Merčun (2008, 152-155).

Tabela 6.6: 2. učni sklop DDE: Človekove pravice in odgovornosti

Učni cilji (SZ) Učenci/nke:	Obvezne vsebine	Človekove pravice
<p>Na konkretnem primeru odkrivajo vzroke in posledice konfliktov.</p>	<p>NARAVA KONFLIKTA</p>	<p>svoboda misli, združevanja, sodelovanja pri urejanju skupnih zadev, nedolžnost,</p>

<p>Analizirajo in utemeljujejo primere diskriminacije, zlorab, nasilja in odkrivajo strategije reševanja tovrstnih konfliktov.</p>	<p>OBLIKE ZLORAB, NASILJA IN DISKRIMINACIJE</p>	<p>dokler ni dokazana krivda</p> <p>vse pravice</p>
<p>Spoznavaajo nastanek in ocenjujejo pomen osnovnih dokumentov o splošnih človekovih pravicah in pravicah otrok.</p>	<p>TEMELJNI DOKUMENTI NA PODROČJU ČLOVEKOVIH / OTROKOVIH PRAVIC</p>	<p>vse pravice</p>
<p>Prepoznavajo človekove pravice v slovenski ustavi.</p>	<p>ČLOVEKOVE PRAVICE IN USTAVA RS</p>	<p>vse pravice</p>
<p>Dokazujejo soodvisnost pravic in odgovornosti. Preiskujejo udejanjanje pravic v vsakdanjem življenju (v družini, šoli, v vrstniških skupinah, ...).</p>	<p>IMAMO PRAVICE IN ODGOVORNOSTI</p>	<p>uresničevanje pravic, spoštovanje pravic soljudi</p>
<p>Predlagajo načine varovanja pravic (svetovalne službe, društva za pomoč ljudem v stiski, varuh človekovih pravic). Preiskujejo kršitve pravic (nedotakljivost in celovitost osebnosti, izražanje lastnega mnenja, sovražni govor, osebna svoboda v demokratični družbi, verska svoboda, trgovina z belim blagom...), spoznavajo možne oblike pomoči v primeru kršenja in za konkretni primer naredijo načrt varovanja pravic.</p>	<p>KRŠITVE PRAVIC IN OBLIKE POMOČI</p>	<p>uresničevanje pravic, spoštovanje pravic soljudi, varnost, zaščita, zatočišče, nedolžnost, dokler ni dokazana krivda, pomoč v težavah</p>

Vir: Karba (2009a); Vrtačnik Merčun (2008, 152-155).

Tabela 6.7: 3. učni sklop DDE: Človeške različnosti (iz večkulturnosti v medkulturnost)

Učni cilji (SZ) Učenci/nke:	Obvezne vsebine	Človekove pravice
<p>Preiskujejo človeške različnosti: spolne, kulturne, rasne, jezikovne, narodnostne, verske in socialne. Pojasnjujejo družbeno izgrajenost in utemeljujejo kulturno pogojenost</p>	<p>ČLOVEŠKE RAZLIČNOSTI</p>	

<p>razlikovanj.</p> <p>V medijskih sporočilih in v vsakdanjem življenju odkrivajo stereotipe in predsodke ter iščejo načine za njihovo preseganje.</p> <p>Na primerih preiskujejo različne verske, filozofske in nazorske sisteme in odkrivajo načine sodelovanja med njimi.</p> <p>Utemeljujejo pomen spoštovanja, strpnosti in solidarnosti kot pogojev za življenje v medkulturni družbi.</p>	<p>STEREOTIPI IN PREDSDOKI</p> <p>DIALOG MED RAZLIČNOSTMI KOT VITALEN DEL OSEBNE IN SKUPINSKE RASTI</p> <p>IZ VEČKULTURNE V MEDKULTURNO DRUŽBO</p>	<p>Svoboda, enakost, dostojanstvo, priznavanje sposobnosti, svoboda misli, prostovoljno združevanje, šolanje, kultura</p>
--	---	---

Vir: Karba (2009a); Vrtačnik Merčun (2008, 152-155).

Tabela 6.8: 4. učni sklop DDE: Vrednote, verovanja in etika

Učni cilji (SZ) Učenci/nke:	Obvezne vsebine	Človekove pravice
<p>Opredeljujejo vrste vrednot (materialne in duhovne vrednote) in ugotavljajo njihove učinke na življenje ljudi.</p> <p>Na primerih pojasnjujejo, kaj vpliva na oblikovanje vrednot (družina, šola, širše družbeno in naravno okolje, mediji...).</p> <p>Utemeljujejo pomen načela spoštovanja v odnosu do sebe, do družbenega in naravnega okolja.</p> <p>Raziskujejo osnovne značilnosti tradicionalnih verstev, judovstva, krščanstva, islama, hinduizma, budizma in novih verskih gibanj.</p> <p>Preiskujejo vpliv verovanj, prepričanj in vrednot na življenje ljudi.</p>	<p>OPREDELITEV IN RAZVRŠČANJE VREDNOT</p> <p>NEKATERI DEJAVNIKI VREDNOT</p> <p>SPOŠTOVANJE KOT NAČELO</p> <p>OSNOVNE ZNAČILNOSTI SVETOVNIH VERSTEV</p> <p>VPLIV VEROVANJ NA ŽIVLJENJE LJUDI</p>	<p>Vse pravice</p> <p>Družina, šolanje, prostovoljno združevanje</p> <p>Vse pravice</p> <p>Svoboda misli, prepričanja, prostovoljno združevanje, kultura, enakost</p> <p>Svoboda, enakost, dostojanstvo, priznavanje sposobnosti, svoboda misli, prostovoljno združevanje, šolanje, kultura</p>

Presojajo etične kodekse verstev z vidika sožitja med ljudmi.	ETIČNI KODEKSI VERSTEV	Svoboda, enakost, varnost, dostojanstvo, zaščita, družina, premoženje, svoboda misli, blaginja, pomoč v težavah
Pojasnjujejo, kako ustava RS opredeljuje odnos med državo in verskimi skupnostmi (laična in verska država). Spoznavaajo nastanek verstev v Sloveniji ter njihove osnovne značilnosti.	VERSTVA V SLOVENIJI	Svoboda, enakost, varnost, dostojanstvo, zaščita, svoboda misli, blaginja

Vir: Karba (2009a); Vrtačnik Merčun (2008, 152-155).

Osmi razred

V osmem razredu se pri predmetu Državljanstva in domovinska vzgoja ter etika obravnavajo trije učni sklopi: Demokracija, Domovinska in državljanska kultura, človeštvo in prihodnost.

Tabela 6.9: 5. učni sklop DDE: Demokracija

Učni cilji (SZ)	Obvezne vsebine	Človekove pravice
Učenci/nke: Presojajo pravila demokracije, dokazujejo ter primerjajo demokratičen način urejanja skupnih zadev z nedemokratičnimi političnimi sistemi v sodobnosti in preteklosti. Analizirajo in razvrščajo konkretne primere demokratičnega in nedemokratičnega obnašanja v razredu. Napravijo načrt za potek demokratične razprave (konsenz, kompromis).	DEMOKRACIJA KOT NAČIN UREJANJA SKUPNIH ZADEV DEMOKRATIČNO ODLOČANJE V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU (V DRUŽINI, ŠOLI, LOKALNI SKUPNOSTI)	Sodelovanje pri urejanju skupnih zadev, priznavanje sposobnosti, enakost pred sodniki, nedolžnost, dokler krivda ni dokazana, enakost, svoboda misli, prepričanja enakost, priznavanje sposobnosti, državljanstvo, družina, svoboda misli, prepričanja, informiranost, prostovoljno združevanje, sodelovanje pri urejanju skupnih zadev

<p>Preiskujejo posredno (volitve) in neposredno (referendum, plebiscit) demokratično odločanje državljanov.</p> <p>Pojasnjujejo odnos med večinami in manjšinami v demokraciji (pozitivna diskriminacija).</p> <p>Opisujejo delitev oblasti in pojasnjujejo vlogo zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti.</p> <p>Utemeljijo pomembnost delovanja pravne države in nadzora nad nosilci oblasti.</p> <p>Analizirajo vsebino slavnostnih priseg nosilcev politične oblasti.</p> <p>Pojasnjujejo delovanje Evropske unije (Evropski parlament, Svet Evropske unije, Evropska komisija, Evropsko sodišče).</p> <p>Spoznajajo zastopanost slovenskih predstavnikov v organih Evropske unije.</p> <p>Pojasnjujejo delovanje nacionalno – varnostnega sistema v RS, vlogo zveze NATO in OZN pri zagotavljanju evropske in svetovne varnosti.</p> <p>Raziskujejo in vrednotijo pomen delovanja varnostnih enot in širše družbene skupnosti v primeru elementarnih nesreč.</p>	<p>PРАВNA DRŽAVA KOT POGOJ ZA DEMOKRACIJO – DELITEV POLITIČNE OBLASTI V SLOVENIJI</p> <p>ORGANIZIRANOST IN DELOVANJE EVROPSKE UNIJE</p> <p>VARNOSTNI SISTEM V SLOVENIJI (NATO, OZN)</p>	<p>pravično sojenje, nedolžnost, dokler krivda ni dokazana, enakost, priznavanje sposobnosti, enakost pred sodniki</p> <p>sodelovanje pri urejanju skupnih zadev, svoboda potovanja in bivanja, zaščita, državljanstvo</p> <p>življenje, varnost, zaščita, zatočišče, pomoč v težavah</p>
---	--	---

Vir: Karba (2009a); Vrtačnik Merčun (2008, 152-155).

Tabela 6.10: 6. učni sklop DDE: Domovinska in državljska kultura

Učni cilji (SZ) Učenci/nke:	Obvezne vsebine	Človekove pravice
<p>Primerjajo in pojasnjujejo razliko med domovino in državo.</p> <p>Razložijo trajnost socializacije v materni jezik in primarne skupine (družina, rodbinski izvor, primarno kulturno okolje).</p> <p>Opredelijo državo Slovenijo kot domovino izvorno etnično in jezikovno različnih (Slovenci in slovenski državljani, katerih predniki izvirajo iz krajev zunaj Slovenije).</p>	<p>DOMOVINA KOT VSEŽIVLJENJSKA ČUSTVENA IN RAZUMSKA PRIPADNOST PRIMARNI IZVORNI SKUPNOSTI</p> <p>DRŽAVA KOT SODOBNA SKUPNOST USODE</p>	<p>Enakost. Zaščita, svoboda potovanja in bivanja, zatočišče, državljanstvo, prostovoljno združevanje, sodelovanje pri urejanju skupnih zadev, kultura</p>

<p>Preiskujejo vezi med državo Slovenijo in svetovno skupnostjo slovenstva.</p> <p>Pojasnjujejo vlogo domovinske in državljsanske zavesti v procesu vzpostavljanja demokracije in osamosvajanja države Slovenije.</p> <p>Ovrednotijo pomen simbolov in praznikov države Slovenije in Evropske unije.</p> <p>Pojasnjujejo, primerjajo in razvrščajo pravice in odgovornosti državljsana Slovenije in Evropske unije.</p>	<p>RAZLIČNIH</p> <p>SLOVENSTVO KOT SVETOVNA SKUPNOST S POSEBNO ZGODOVINO IN USODO</p> <p>PRAVICE IN DOLŽNOSTI DRŽAVLJANA SLOVENIJE IN EVROPSKE UNIJE</p>	<p>Državljanstvo, nedolžnost, dokler ni dokazana krivda, enakost, priznavanje sposobnosti, zaščita, zatočišče, svoboda misli, prostovoljno združevanje</p>
---	---	--

Vir: Karba (2009a); Vrtačnik Merčun (2008, 152-155).

Tabela 6.11: 7. učni sklop DDE: Človeštvo in prihodnost

Učenci/nke: Učni cilji (SZ)	Obvezne vsebine	Človekove pravice
<p>Pojasnjujejo pojem globalizacije, preiskujejo in vrednotijo posledice globalizacije.</p> <p>Razlagajo pomen trajnostnega razvoja za prihodnost človeštva. Preiskujejo vzroke za materialno bogastvo in revščino v sodobnem svetu.</p> <p>Pojasnjujejo dosežke človeških civilizacij (tehnološke, kulturne in duhovne) in utemeljujejo nujnost varovanja teh kot skupno dediščino vseh ljudi.</p>	<p>GLOBALNI PROBLEMI ČLOVEŠTVA</p> <p>TRAJNOSTNI RAZVOJ VČERAJ, DANES, JUTRI</p> <p>VAROVANJE NARAVNEGA IN KULTURNEGA OKOLJA KOT SKUPNE DEDIŠČINE ČLOVEŠTVA</p>	<p>svoboda, enakost, življenje in varnost, dostojanstvo, zaščita, zatočišča, sodelovanje v razvoju kulture in znanosti, svoboda misli, informiranost, pravica do dela in pravičnega plačila, počitek, dostojen standard</p> <p>življenje in varnost</p> <p>sodelovanje v razvoju kulture in znanost</p>

<p>Raziskujejo odnos človeka do drugih živih vrst na planetu (npr. pravice živali) in naredijo načrt v skladu trajnostnim razvojem in humanostjo.</p>	<p>ODNOS DO DRUGIH ŽIVIH BITIJ NA PLANETU</p>	<p>sodelovanje v razvoju kulture in znanost</p>
<p>Odkrivajo grožnje človekovemu obstoju na Zemlji (onesnaževanje, usihanje fosilnih virov, klimatske spremembe, revščina, bolezni...) in na praktičnih primerih presojujejo globalna prizadevanja za omejitev zastrupljanja okolja in izkoreninjenje nehumanega načina življenja ljudi (revščine, ...).</p>	<p>PROBLEMI VIROV</p>	<p>sodelovanje v razvoju kulture in znanost</p>
<p>Preiskujejo aktualne politične delitve sveta. Pojasnjujejo vzroke za pojav terorizma in odkrivajo perspektive za preprečevanje tega.</p>	<p>BISTVENE RAZLIKE V SODOBNEM ČLOVEŠTVU</p>	<p>svoboda, enakost, priznavanje sposobnosti, zaščita, svoboda potovanja in bivanja, državljanstvo, svoboda misli, prepričanja, dostojen standard, kultura</p>
<p>Odkrivajo možnosti sodelovanja posameznika pri odločanju o prihodnjem razvoju (kratkoročni in dolgoročni cilji).</p>	<p>MOŽNOSTI SODELOVANJA POSAMEZNIKA PRI ODLOČITVAH O PRIHODNJEM RAZVOJU</p>	<p>sodelovanje v razvoju kulture in znanosti, svoboda misli, informiranost</p>
<p>Analizirajo in vrednotijo načine življenja v razvitem in manj razvitem svetu ter predlagajo izboljšave za kvalitetnejše življenje vseh ljudi in za pravičnejši svet.</p>	<p>ETIKA ZA PRIHODNOST</p>	<p>uresničevanje pravic, spoštovanje pravic soljudi</p>

Vir: Karba (2009a); Vrtačnik Merčun (2008, 152-155).

Iz Tabel 6.5 – 6.11 je razvidno, da so posebej pogosto obravnavane pravice do enakosti, priznavanja sposobnosti, zaščite, državljanstva, svobode misli in prepričanja, sodelovanja pri urejanju skupnih zadev ter sodelovanja v razvoju kulture in znanosti (Vrtačnik Merčun 2008, 155).

V novem učnem načrtu za DDE je učnih sklopov manj kot v učnem načrtu za DIE. Veliko sklopov se vsebinsko prekriva. Nekateri sklopi in vsebine se po novem izvajajo v sedmem razredu namesto v osmem (npr. Verovanja in etika). Kar pa se tiče vključenosti človekovih pravic, je iz učnega načrta za DDE razvidno, da bodo po novem učenci v sedmem razredu obravnavali poseben sklop Človekove pravice in odgovornosti. Kot je Karba poudarila v intervjuju, so poseben sklop o človekovih pravicah in odgovornostih vključili zato, ker se je v prejšnjem učnem načrtu za DIE »poudarjalo samo pravice, niti malo pa dolžnosti in odgovornosti« (Karba 2009b). Pri tem razmejuje pomen odgovornosti od dolžnosti tako: »Odgovornost je namreč širši pojem od dolžnosti. Dolžnost ima le neko pravno dimenzijo, odgovornost pa poleg pravne še moralno dimenzijo« (Karba 2009b). Dodaja pa še: »Vključenost človekovih pravic v ta sklop (Človekove pravice in odgovornosti, op.a.) v novem učnem načrtu je zastavljena drugače kot v prejšnjem učnem načrtu. Predvsem je bolj sistematična« (Karba 2009b).

Pričakovani rezultati ob koncu 7. razreda pri predmetu DDE, ki se eksplicitno tičejo človekovih pravic, so: učenec (1) na primerih prepozna temeljne človekove pravice in z njimi povezane odgovornosti ter (2) na primerih iz vsakdanjega življenja prepozna kršitve pravic in zna poiskati pomoč (svetovalne službe, društva za pomoč ljudem v stiski, varuh človekovih pravic) (Karba 2009a, 15).

Veliko bolj zahtevni – morda celo prezahtevni, kot opozarja Pikalo (2008, 89), so pričakovani rezultati pri predmetu DDE ob koncu devetletne osnovne šole. Med njimi namreč najdemo znanja, kot so poznavanje nastanka in pomena osnovnih dokumentov o splošnih človekovih pravicah in pravicah otrok; prepoznavanje človekovih pravic v slovenski ustavi; dokazovanje soodvisnosti pravic in odgovornosti, itd. Od učencev se pričakuje, da razložijo udejanjanje pravic v vsakdanjem življenju in da predlagajo razne načine varovanja pravic (svetovalne službe, društva za pomoč ljudem v stiski, varuh človekovih pravic). Prepoznati morajo znati kršitve pravic (nedotakljivost in celovitost osebnosti, izražanje lastnega mnenja, sovražni govor, osebna svoboda v demokratični družbi, verska svoboda, trgovina z belim blagom...) ter opisati možne oblike pomoči v primeru kršenja. Znati morajo narediti načrt varovanja pravic za konkretni primer (Karba 2009a, 20).

Po drugi strani pa naj bi bil učni načrt DDE veliko bolj prilagojen razvojni stopnji, bolj usklajen z razvojem učencev. Karba je v intervjuju to usklajenost z razvojem učencev opisala kot naravni tok od učenja o sebi in o družbi na splošno preko človekovih pravic in odgovornosti do človeških različnosti, raznolikosti vrednot in ver in nazadnje do demokracije in domovinske ter državljske kulture ter prihodnosti človeštva:

V prvem sklopu (Posameznik in družba) namreč govorimo o sebi in o družbi na splošno. Drug sklop pa so že Človekove pravice in odgovornosti. Tako pravice, ki jih učenci že prej spoznajo skozi teme o sebi in družbi, zdaj spoznajo v luči dokumentov o človekovih pravicah. Vsi ostali sklopi pa so nadgradnja sklopa Človekove pravice in odgovornosti. Nadalje namreč govorimo o človeških različnostih, torej kako smo različni in raznoliki. Šele nato lahko spoznavamo različne vrednotne sisteme in verstva, kajti takrat se učenci šele zavedajo, da imamo vsi na primer pravico do lastne veroizpovedi in verovanja. Sledi sklop Demokracija, kjer se učencem predstavi filozofske in teoretične značilnosti političnega sistema, v katerem živimo, nato pa v sklopu Domovinska in državljska kultura praktično spoznajo politični sistem in različne skupnosti (slovensko, evropsko, svetovno). Sledi sklop Človeštvo in prihodnost, torej nek pogled naprej (Karba 2009b).

Kot ključne prednosti novega učnega načrta za DDE Karba, ki je bila predsednica predmetne komisije za ta predmet, tako navaja (1) večjo sistematičnost učnega načrta, (2) večjo usklajenost z razvojno stopnjo učencev in (3) večjo usklajenost z učnimi načrti drugih predmetov (medpredmetne povezave z veliko primeri) (Karba 2009b).

V prvem delu diplomskega dela smo zapisali, da vzgoja za človekove pravice poteka na treh ravneh: znanje (učenje o človekovih pravicah), spretnosti in veščine (učenje za človekove pravice) ter stališča in vrednote (učenje preko človekovih pravic). V tem diplomskem delu lahko preko učnih načrtov in učbenikov natančno preverimo le, v kolikšni meri naj bi se učenci učili o človekovih pravicah, torej pridobivali znanje o ključnih konceptih, pojmi, dokumentih in organizacijah, ki se nanašajo na človekove pravice. Na spretnosti in veščine ter stališča in vrednote, ki jih učenci pridobijo pri

predmetu, pa lahko sklepamo iz raznih nalog in dejavnosti, ki jih učni načrt in učbenik predlagata ali določata. Če bi hoteli natančno preveriti, v kolikšni meri učenci v resnici pridobijo znanje, veščine in vrednote, ki so zapisane v učnem načrtu, bi morali prisostvovati pouku, opazovati metode učenja, odnose med učenci ter učenci in učitelji, procese v šoli in šolsko klimo samo po sebi.

V spodnji tabeli (glej Tabelo 6.12) primerjamo, kako so znanje, veščine in vrednote vzgoje za človekove pravice vključene v učbenik za državljansko vzgojo in etiko za 7. razred ter v novi učbenik za državljansko in domovinsko vzgojo ter etiko za 7. razred.

Tabela 6.12: Znanje, veščine in vrednote v učbenikih za DIE in DDE

	Državljska vzgoja in etika (DIE)	Državljska in domovinska vzgoja ter etika (DDE)
Znanje		
ključni pojmi	svoboda in dostojanstvo, odgovornost, pravičnost, strpnost, demokracija, diskriminacija, predsodek, enakopravnost državljanov itd.	konflikt, zloraba, nasilje, diskriminacija, razmerje med svobodo in odgovornostjo, odgovornost, razlika med konvencijo in deklaracijo, konflikt pravic, oblike kršitve pravic, oblike pomoči itd.
temeljni instrumenti in dokumenti za zaščito človekovih pravic	Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Konvencija o otrokovih pravicah, Ustava Republike Slovenije	Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Evropska konvencija o človekovih pravicah, Konvencija o otrokovih pravicah, Ustava Republike Slovenije
organizacije	Organizacija združenih narodov, Evropsko sodišče za človekove pravice, Amnesty International	Organizacija združenih narodov, Svet Evrope; institucije varstva otrokovih/človekovih pravic (varne hiše, center za socialno delo, krizne točke, policija, sodišča, šolske svetovalne službe, telefoni za svetovanje in pomoč, varuh človekovih pravic
Veščine in	Vraščanje v družinske in krajevne	Prepoznavanje vzrokov

spretnosti	<p>skupnosti, narodno in državljansko skupnost; uživanje v druge in izražanje lastnih ter upoštevanje drugih stališč, sposobnosti za strpno razpravljanje in utemeljeno presojanje svojih ter tujih idej in nazorov ter razvijanje demokratične komunikacijske kulture, sposobnost za izbiranje, preverjanje in razčlenjevanje informacij, sposobnost za kritičnost do različnih avtoritet, skupin; itd.</p> <p>Sposobnost razčlenjevanja konkretnih pojavov in dogodkov z gledišča človekovih pravic ter odgovornosti in dolžnosti</p>	<p>konfliktov in iskanje načinov razreševanja konfliktov;</p> <p>Analiziranje konfliktov v razredu,</p> <p>Kako se zaščititi pred nasiljem</p> <p>Prepoznavanje svoboščin, enakosti in solidarnosti</p> <p>Povezovanje pravic z odgovornostjo</p> <p>Prepoznati oblike pomoči v primeru nasilja</p> <p>Sposobnost prepoznavanja diskriminacije, stereotipov, predsodkov, nestrpnosti itd.</p>
Vrednote in stališča	<p>Odgovornosti za lastno ravnanje in ravnanje skupnosti, spoštovanje</p> <p>Strpnost</p> <p>Mirno reševanje konfliktov</p> <p>Demokracija, pravičnost, enakost, svoboda, humanost, solidarnost.</p>	<p>Nenasilje</p> <p>Spoštovanje sebe in drugih</p> <p>Odgovornost</p> <p>Strpnost</p> <p>Spoštovanje različnosti</p> <p>Državlјanska in domovinska kultura</p>

Vir: Justin (2000); Karba (2009a); Čerňič Istenič in drugi (2002); Karba in Lasič (2009).

V učbeniku Državlјanska vzgoja in etika (DIE) za 7. razred (Čerňič Istenič in drugi 2002) so razloženi ključni koncepti, kot na primer svoboda in dostojanstvo, odgovornost, pravičnost, strpnost, demokracija, diskriminacija, predsodek, enakopravnost državlјanov itd. Navedenih je veliko primerov pravic, npr. pravica do svobodne misli, vesti in veroizpovedi; pravica do svobode mišljenja in izražanja; pravica do združevanja z drugimi in mirnega zborovanja; pravica do sodelovanja pri urejanju skupnih zadev in vodenju države.

Omenjeni so tudi temeljni mednarodni instrumenti za zaščito človekovih pravic. Citiran je 1. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah (Černič Istenič in drugi 2002, 29), na kratko je opisana tudi Konvencija o otrokovih pravicah (Černič Istenič in drugi 2002, 23). Citiran je 14. člen Ustave Republike Slovenije kot okvir za zagotavljanje enakih človekovih pravic brez diskriminacije (Černič Istenič in drugi 2002, 16). Učbenik napoti učence, naj v delovnem zvezku poiščejo poenostavljen seznam vseh pravic po Splošni deklaraciji o človekovih pravicah.

Opisan je pomen Organizacije združenih narodov in Splošne deklaracije o človekovih pravicah (Černič Istenič in drugi 2002, 16) ter Evropskega sodišča za človekove pravice. Od nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo s človekovimi pravicami, je opisana Amnesty International (Černič Istenič in drugi 2002, 33). Omenjeni so tudi nekateri posamezniki, ki so delovali ali delujejo v podporo in zaščito človekovih pravic, tako po svetu (Voltaire, Rousseau), kot pri nas (Angela Vode, ki se je borila za enakopravnost žensk v Sloveniji).

V učbeniku za državljsko in domovinsko vzgojo ter etiko (DDE) za sedmi razred (Karba in Lašič 2009) je eno celo poglavje namenjeno človekovim pravicam in odgovornostim. Sestavljajo ga podpoglavja *Narava konflikta; Oblike zlorab, nasilja in diskriminacije; Temeljni dokumenti na področju človekovih/otrokovih pravic; Imamo pravice in odgovornosti; ter Kršitve pravic in oblike pomoči*. Pri pregledu poglavij opazimo, da učbenik vsebuje jasne opredelitve in razlage novih pojmov, npr. konflikt, zloraba, nasilje, diskriminacija, razmerje med svobodo in odgovornostjo, razlika med konvencijo in deklaracijo, konflikt pravic, itd. Opisane so različne oblike kršitve (otrokovih) pravic in oblike pomoči.

Opisani so trije temeljni dokumenti na področju človekovih/otrokovih pravic, in sicer Splošna deklaracija človekovih pravic (SDČP), Evropska konvencija o človekovih pravicah ter Konvencija o otrokovih pravicah (KOP). Skrajšani obliki SDČP in KOP sta sestavni del učbenika.

Naštete in opisane so institucije varstva (otrokovih pravic), in sicer varne hiše (zavetišča), center za socialno delo, krizne točke, policija, sodišča, šolske svetovalne službe, telefoni za svetovanje in pomoč, varuh človekovih pravic.

Vidimo, da je v obeh učnih načrtih in učbenikih za DIE in DDE prisotno veliko podobnih ključnih pojmov, organizacij in dokumentov o človekovih pravicah. Tudi iz navedenih primerov razvijanja veščin in vrednot lahko ugotovimo, da ni velikih razlik med predmetoma.

7 DOBRE PRAKSE VČP V SLOVENIJI

Ne glede na to, v kolikšni meri je vzgoja za človekove pravice vključena v kurikule osnovnošolskih predmetov, pa v Sloveniji poteka kar nekaj projektov, ki na takšne in drugačne načine prinaša vzgojo za človekove pravice v osnovnošolsko in srednješolsko okolje. Nekaj od teh dobrih praks bomo predstavili v nadaljevanju.

7.1 Otroški parlament

Otroški parlamenti se v organizaciji Zveze prijateljev mladine Slovenije izvajajo že od leta 1990. Pomenijo obliko sodelovanja otrok v družbenem dogajanju ter pridobivanje vedenj o človekovih in državljskih pravicah. Otroški parlament je nastal na pobudo učencev, da bi lahko javno spregovorili, predstavili svoja mnenje, ideje, dileme o vprašanjih, ki so pomembna v obdobju odraščanja v okolju, kjer živijo, se šolajo ali preživljajo prosti čas. Ob tem pričakujejo pozornost tako šolskih kot lokalnih oblasti ter vladnih in nevladnih organizacij, ki morajo prisluhniti pobudam mladih. Otroški parlament deluje v obliki zasedanj, ki omogočijo sodelovanje vsem osnovnošolcem. Zasedanja potekajo v osnovnih šolah v razrednih skupnostih in na šolskem parlamentu. V vsaki šoli učenci izberejo delegacijo za občinski otroški parlament. Na občinskem otroškem parlamentu pa zberejo delegacijo za regijski otroški parlament, kjer predstavniki zastopajo interese vrstnikov na državnem otroškem parlamentu, ki poteka v dvorani Državnega zbora v Sloveniji (Zveza prijateljev mladine Slovenije 2007).

Teme otroških parlamentov so navedene v spodnji tabeli (glej Tabelo 7.1) Iz tem lahko razberemo, da se skoraj vse dotikajo določenih človekovih pravic (npr. Pravica do zdravega in varnega okolja, pravica do prostega časa, pravica do prijazne šole, itd.). Leta 1996 pa je potekal 6. otroški parlament na temo "Imam pravico – imaš pravico".

Tabela 7.1: Teme otroških parlamentov od 1990 - 2009

	Leto	Tema
1.	1990	OTROKOM ZDRAVO IN VARNO OKOLJE
2.	1991	PROSTI ČAS

3.	1992	OTROKOM PRIJAZNO ŠOLO
4.	1993	BREZ NASILJA ZA PRIJATELJSTVO
5.	1994	MOČ PRIJAZNE BESEDE
6.	1995	DA BI ZMOGEL REČI: NE, HVALA - ALKOHOLU, CIGARETAM, DROGAM IN VSEM OBLIKAM NESTRPNOSTI
7.	1996	IMAM PRAVICO - IMAŠ PRAVICO
8.	1997	DANES SEM TI IN TI SI JAZ
9.	1998	OTROCI IN MEDIJI
10.	1999	IMAVA SE RADA
11.	2000	HOČEM, TOREJ ZMOREM
12.	2001	MOJ PROSTI ČAS
13.	2002	OTROŠTVO BREZ NASILJA IN ZLORAB
14.	2003	HUMANI MEDOSEBNI ODNOSI IN ZDRAVA SPOLNOST
15.	2004	MLADI IN EVROPA
16.	2005	TABUJI - PREPOVEDANE STVARI
17.	2006	NAŠE MNENJE O DEVETLETKI
18.	2007	ZABAVA IN PROSTI ČAS MLADIH
19.	2008/09	LJUBEZEN IN SPOLNOST

Vir: Zveza prijateljev mladine Slovenije (2007).

7.2 UNESCO povezane šole

Zvezo UNESCO povezane šole (*Associated Schools Project - net / ASPnet*) je spodbudil Unesco po drugi svetovni vojni, da bi v mladih ljudeh krepil znanje in pripravljenost na medsebojno sprejemanje in prijateljsko povezovanje kljub mnogoterim drugačnostim. Zveza je nastajala med šolami, njihovimi programi, učenci/dijaki/študenti in učitelji s podobnimi cilji. Njene vrednote danes temeljijo na smernicah iz poročila posebne komisije, imenovane s strani generalnega direktorja Unesca, dr. Federica Mayorja. Objavljeno je bilo ob prelomu tisočletja v knjigi *Učenje: skriti zaklad*, kjer najdemo sugestije in smernice edukacije za dolga leta naprej. Cilji in načela vseživljenjskega

izobraževanja so temelj vrednot in pedagoškega delovanja vseh UNESCO povezanih šol. Prispevajo h kakovostnejšemu razvijanju znanja, dela, osebnosti in sreče slehernega posameznika kot tudi manjših in večjih skupin ljudi. Vse to pa naj bi krepilo mir in mednarodno razumevanje (Združenje UNESCO šol Slovenije 2007).

V Sloveniji je bila evidentirana prva šola za sprejem v UNESCO povezane šole jeseni 1992. Prva UNESCO povezana šola je ob strokovnem sodelovanju Zavoda RS za šolstvo kmalu pritegnila k sodelovanju šole iz drugih predelov Slovenije in v letu 1997 je vzpostavljena že prva mreža šol na nacionalni ravni (glej Tabelo 7.2).

Tabela 7.2: UNESCO povezane šole v Sloveniji

Leto sprejema	Število šol
1993	1
1997	15
1999	13
2001	8
2002	31
2003	7

Vir: Združenje UNESCO šol Slovenije (2007).

UNESCO povezane šole so v začetnem obdobju sodelovale v mednarodnih projektih, kot npr. projekt SHARE - Scheme of Humanitarian Assistance for Refugee Education (1993 - 1996), North/South Dialogue and Support Programme (1993-), SEMEP, South - Eastern Mediterranean Programme (1997-), Mednarodni tabor Mir in človekove pravice - Drammen, Norveška (1994-), itd. Udeleževale so se mednarodnih natečajev, na nacionalnem nivoju pa so izvajale svoje pilotske projekte ter prirejale tabore in Unesco srečanja za članice nacionalnih UNESCO povezanih šol ter druge zainteresirane šole (Združenje UNESCO šol Slovenije 2007).

7.3 Amnesty International Slovenije

V Amnesty International Slovenije delajo korake v smeri vzpostavitve kulture razumevanja, branjenja in spoštovanja človekovih pravic. Že leta si prizadevajo k

ozaveščanju ljudi o človekovih pravicah. V ta namen organizirajo številne aktivnosti. Tako na primer osnovnim in srednjim šolam vsako šolsko leto ponujajo brezplačne delavnice, s poudarkom na aktualnih temah npr. diskriminacija, Splošna deklaracija človekovih pravic, dostojanstvo, homofobija, nasilje nad ženskami itd. Tako v enem šolskem letu izvedejo okrog 100 delavnic na osnovnih in srednjih šolah, v katerih je sodeluje preko 2000 učencev in dijakov. Aktivno sodelujejo tudi pri usposabljanju učiteljev. Mesečno pošiljajo obvestila pedagoškim delavcem in vsem tistim, ki jih učenje človekovih pravic zanima. Na spletni strani objavljajo novice, informacije, ideje, predloge in dobre prakse učenja človekovih pravic (Amnesty International Slovenija 2008).

Amnesty International Slovenije izdaja tudi knjige in priročnike, s katerimi si lahko učitelji in ostali pomagajo pri vzgoji za človekove pravice. Že pred leti so izdali priročnik za vzgojo za človekove pravice *Prvi koraki*, ki vsebuje veliko informacij o vzgoji za človekove pravice ter koristnih praktičnih napotkov za učitelje. Pred kratkim so izdali trojezično slikanico *Jagodo*, ki so jo ilustrirali romski otroci iz Kerinovega grma in govori (v romskem, slovenskem in angleškem jeziku) o njihovem življenju v romskem naselju. Tudi slikanica *Vsi se rodimo svobodni* pomaga pri vzgoji za človekove pravice, kajti vsebuje na poenostavljen način napisane in ilustrirane člene Splošne deklaracije človekovih pravic (Amnesty International Slovenija 2008).

8 SKLEP

V diplomskem delu smo predstavili koncept vzgoje za človekove pravice. Ugotovili smo, da VČP lahko razumemo iz vidika pravice do izobraževanja kot je zagotovljena že v prvem odstavku 26. člena Splošne deklaracije o človekovih pravicah, pa tudi iz vidika pravice do izobraževanja za človekove pravice. Preverili smo raznolikost definicij VČP glede na to, od kod prihajajo (vladna telesa, nevladne organizacije, izobraževalci) in preko katere discipline se je lotevamo (filozofija, pravo, politika, pedagogika). Vsem definicijam pa je skupno, da VČP zajema vsaj tri elemente: znanje, spretnosti in stališča ter vrednote. Ugotovili smo, da učni načrti spadajo v model »vrednot in ozaveščanja«, ter da pri VČP v šolskem sistemu včasih manjka kritičnega mišljenja in prenosa znanja v prakso – v dejavnosti in obnašanje.

Opisali smo zgodovino razvoja VČP in ugotovili, da je na področju vzgoje za človekove pravice aktivnih vedno več organizacij, med katerimi izstopata predvsem Svet Evrope in Združeni narodi. Osredotočili smo se na prvo fazo Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice, ki spodbuja vključevanje VČP v šolski sistem. Na primeru državljanske vzgoje v Sloveniji smo preverili dva izmed elementov VČP v šolskem sistemu, kot jih prepozna Svetovni program, in sicer politiko (zakonodaje, strategije, učni program) ter poučevanje in učenje (vsebina in cilji učnega programa).

Ker so človekove pravice temelj in izhodišče za državljansko vzgojo, smo primerjali, kako si koncept VČP in koncept državljanske vzgoje nasprotujeta in dopolnjujeta. Največja pomanjkljivost državljanske vzgoje je, da jo nekateri učitelji in oblikovalci javnih politik dojemajo kot pripomoček za oblikovanje »dobrega« državljana, v smislu vljudnega in skrbnega posameznika. Vsekakor pa se lahko koncepta uspešno dopolnjujeta preko vključevanja človekovih pravic v državljansko vzgojo.

Analizirali smo, kako je vzgoja za človekove pravice vključena v zakonodajo, predvsem pa v učne načrte slovenskih osnovnih šol v okviru predmeta Državljska vzgoja in etika. Primerjali smo učna načrta predmetov Državljska vzgoja in etika (DIE) ter novega predmeta Državljska in domovinska vzgoja in etika (DDE), ki se v osnovno šolo uvaja v šolskem letu 2009/2010. Ugotovili smo, da se veliko sklopov vsebinsko prekriva. Kar

pa se tiče vključenosti človekovih pravic, je iz učnega načrta za DDE razvidno, da bodo po novem učenci v sedmem razredu obravnavali poseben sklop »Človekove pravice in odgovornosti«. Po mnenju intervjuvanke mag. Pavle Karbe, višje svetovalke za učni načrt predmeta državljanska in domovinska vzgoja ter etika, je vključenost človekovih pravic v sklop »Človekove pravice in odgovornosti« zastavljena boljše kot v prejšnjem učnem načrtu, predvsem kar se tiče sistematičnosti. Kot ključne prednosti novega učnega načrta za DDE Karba, ki je bila predsednica predmetne komisije za ta predmet, tako navaja (1) večjo sistematičnost učnega načrta, (2) večjo usklajenost z razvojno stopnjo učencev in (3) večjo usklajenost z učnimi načrti drugih predmetov (medpredmetne povezave z veliko primeri). Poleg tega vsebinski vidik posodobitve učnega načrta vključuje ključne vsebine področij, s katerimi je možno učenca usposobiti za življenje v 21. stoletju. Obstaja namreč velika povezanost med vsebinami učnih sklopov učnega načrta za državljansko in domovinsko vzgojo ter etiko (DDE) z vsebinami globalne dimenzije izobraževanja, kot na primer reševanje konfliktov in medsebojna odvisnosti, raznolikosti, pravice in odgovornosti ter socialne pravice, vrednote in sprejemanje drugačnosti, globalno državljanstvo in trajnostni razvoj. Vključenosti teh vsebin, večja usklajenosti novega učnega načrta z razvojno stopnjo učencev in vključenost mnogih predlogov za medpredmetno povezovanje učne snovi, državljansko vzgojo v slovenskih osnovnih šolah postavi ob bok najrazvitejših držav Evropske unije. Nov učni načrt je bil namreč pripravljen na podlagi analiz obstoječega učnega načrta z učnim načrtom Avstrije in Finske, sledil pa je smernicam in priporočilom Sveta Evrope o Izobraževanju za demokratično državljanstvo ter priporočilom Evropskega Parlamenta o ključnih kompetencah za vseživljenjsko učenje.

Življenje v 21. stoletju je torej zaznamovano z globalizacijo in vedno večjim poudarkom na človekovih pravicah na vseh ravneh, tudi v šolskem sistemu. Vseeno pa to ne pomeni, da je okrog nas prisotnih manj konfliktov. Če se torej za trenutek postavim v vlogo svetovalca pri oblikovanju učnih načrtov za državljansko vzgojo, bi posebej poudarila pomen vzgoje za mirno in uspešno reševanje konfliktov skozi dialog, ki vključuje pravilno poslušanje en drugega, strpnost in toleranco ter usmerjenost k spoštovanju raznolikosti, ki nas obkrožajo.

Vsekakor bi bilo priporočljivo in v skladu s potrebami in izzivi današnje globalizirane družbe, da se koncept državljske vzgoje v Sloveniji v veliki meri prevesi iz »minimalističnega« koncepta državljske vzgoje kot pouka zgolj o ustanovah države in za dokaj pasivno politično participacijo (spoštovanje zakonov in udeležba na volitvah); v bolj ali manj »maksimalističen« koncept državljske vzgoje in izobraževanja, ki bi vključeval tudi vzgojo za kritično in neodvisno mišljenje ter aktivno udeležbo v družbi. Tak ambiciozen cilj bo težko doseči v sedanji ureditvi predmetnika osnovne šole, ki določa le eno uro državljske vzgoje na teden.

Ker pa je težko pričakovati, da se bo število ur državljske vzgoje na teden v kratkem povečalo, je za doseglo kvalitetnejše vzgoje za človekove pravice pomembno sodelovanje šolskega sistema z nevladnimi organizacijami. V diplomskem delu smo tako predstavili nekaj primerov dobre prakse v Sloveniji, kjer nevladne organizacije sodelujejo s šolskim sistemom in ga pomembno dopolnjujejo. Na kratko smo opisali dejavnosti otroških parlamentov v organizaciji Zveze prijateljev mladine Slovenije, dejavnosti v okviru UNESCO povezanih šol, ter delavnic učenja človekovih pravic v osnovnih in srednji šolah, ki jih izvaja Amnesty International Slovenije. Podobnih organizacij, ki v šolski sistem vnašajo vzgojo za človekove pravice in podobne akcije ozaveščanja, je veliko več. Naj omenim samo nekatere: Zavod Ekvilib⁹, ki izvaja delavnice o globalnem učenju; Humanitas¹⁰, ki izvaja v okviru projekta Hiša svetov delavnice medkulturne komunikacije in izobraževanje za razvoj za osnovne in srednje šole; Unicef¹¹, ki izvaja delavnice v okviru programa Izobraževanje za razvoj; in druge.

Vzgoja za človekove pravice zajema prenos znanja, veščin in vrednot. V tem diplomskem delu smo lahko v zadovoljivi meri preverili le stopnjo vključenosti vzgoje za človekove pravice v državljsko vzgojo na ravni znanja, ne pa tudi na ravni spretnosti in veščin ter stališč in vrednot. Na podlagi vsebine učnih načrtov in učbenikov smo opisali, v kolikšni meri *naj bi* se učenci učili o človekovih pravicah, ter kakšne veščine in vrednote *naj bi* pridobili pri državljski vzgoji. Če bi torej hoteli natančno preveriti, v kolikšni meri učenci v resnici pridobijo znanje, predvsem pa veščine in vrednote, ki so zapisane v

---

⁹ Več informacij o delavnicah na: <http://www.ekvilib.org/clovekove-pravice-in-razvojno/pretekla-izobrazevanja>

¹⁰ Več informacij o delavnicah na: http://www.humanitas.si/hisa_svetov.php

¹¹ Več informacij o delavnicah na: http://www.unicef.si/main/unicef_sole.wlgt

učnem načrtu, bi morali prisostvovati pouku, opazovati metode učenja, odnose med učenci ter učenci in učitelji, procese v šoli in šolsko klimo samo po sebi. Najverjetneje tudi po obisku večine slovenskih osnovnih šol ne bi mogli z gotovostjo posplošiti, kakšna je stopnja vključenosti in kakšni so učinki vzgoje za človekove pravice v slovenskih osnovnih šolah. Kot sem tudi sama ugotovila v praksi pri izvajanju delavnic učenja človekovih pravic v osnovnih in srednjih šolah v okviru Amnesty International Slovenija, učni načrti, učbeniki in razne smernice o poučevanju državljanske vzgoje niso dovolj. Učinki vzgoje za človekove pravice v okviru državljanske vzgoje na znanje, veščine in vrednote učencev so namreč v veliki meri odvisne od motiviranosti posameznega učitelja, da vključi vzgojo za človekove pravice v učni proces tako na vsebinski ravni kot na ravni razredne klime.

V želji, da bi se čim več učiteljev zavedalo razsežnosti svojega poslanstva, dodajam spodbudne besede o vlogi vzgoje za človekove pravice v šolskem sistemu s strani predsednika Republike Slovenije dr. Danila Türka iz predgovora k zborniku Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice (2008):

O človekovih pravicah se otroci učijo v vsakodnevem življenju skupaj s svojimi vrstniki. Tam spoznavajo medsebojne razlike, različne jezike, se naučijo strpnosti, razlik med spoloma, spoznavajo prijateljstvo, dostojanstvo in vsak dogodek je zanje svojevrstna šola o človekovih pravicah. V šoli je nešteto priložnosti, da se ti odnosi pojasnjujejo. Teh priložnosti učitelji in mentorji skupaj s starši ne bi smeli zamuditi (Türk 2008, 6).

9 LITERATURA

Amnesty International Slovenija. 2008. *Učenje človekovih pravic*. Dostopno prek: <http://www.amnesty.si/ocp/ucenje-cp> (8. januar 2009).

Amnesty International UK. 2004. *Human rights in the curriculum: Mathematics*. London: The Education in Human Rights Network of Amnesty International.

Brander, Patricia, Rui Gomes, Ellie Keen, Marie-Laure Lemineur, Barbara Oliveira, Jana Ondrackova, Alessio Surian in Olena Suslova. 2005. *Kompas: priročnik za učenje mladih o človekovih pravicah*. Ljubljana: DZS.

Černič Istenič, Majda, Maja Zupančič, Janez Justin, Spomenka Hribar, Katja Bašič, Darko Štrajn in Borut Cerkovnik, ur. 2002. *Državlјanska vzgoja in etika. Učbenik za 7. razred*. Ljubljana: i2.

Drenik, Simona. 2008. Mednarodne pobude in aktivnosti s področja izobraževanja za človekove pravice. V *Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice*, ur. Erika Rustja, 29-52. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Divjak, Milan. 1998. *Šola in človekove pravice: vzgoja in pouk za človekove pravice v osnovni šoli*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK.

Dürr, Karlheinz, Vedrana Spajić-Vrkaš in Izabel Ferreira-Martins. 2005. *Strategije za učenje demokratičnega državlјanstva*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri Narodni in univerzitetni knjižnici.

Eurydice. 2005. *Citizenship Education at School in Europe*. Brussels: Eurydice.

Fritzsche, K. Peter. 2008. What Do Human Rights Mean for Citizenship Education? *Journal of Social Science Education* (2): 40-49. Dostopno prek: http://www.hrea.org/erc/Library/display_doc.php?url=http://www.jsse.org/2007-2/pdf/fritzsche_human_rights.pdf&external=N (12. januar 2009).

Generalna skupščina. 2005a. *World Programme for Human Rights Education - Svetovni program za vzgojo za človekove pravice*, A/RES/59/113 B, sprejeta 14. julija 2005. Dostopno prek: <http://www.ke.undp.org/WorldprogrforHR%20education.pdf> (7. december 2008).

--- 2005b. *Revised draft plan of action for the first phase (2005-2007) of the World Programme for Human Rights Education - Revidiran osnutek akcijskega načrta za prvo fazo (2005-2007) Svetovnega programa za vzgojo za človekove pravice*, A/59/525/Rev.1, sprejeta 2. marca 2005. Dostopno prek: <http://www.undemocracy.com/A-59-525-Rev.1.pdf> (7. december 2008).

--- 2007. *International Year of Human Rights Learning – Mednarodno leto učenja o človekovih pravicah*, A/RES/62/171, sprejeta 18. decembra 2007. Dostopno prek: <http://www.undemocracy.com/A-RES-62-171.pdf> (9. april 2008).

Hornberg, Sabine. 2002. Human Rights Education as an Integral Part of General Education. *International Review of Education* 48 (3/4): 187-198. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/pss/3445360> (14. januar 2008).

Justin, Janez. 2000. *Učni načrt: program osnovnošolskega izobraževanja. Državljska vzgoja in etika*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.

--- 2006. Državljska vzgoja: Slovenija in Evropa. V *Državljska in domovinska vzgoja*, ur. Andreja Barle Lakota in Erika Rustja, 90-99. Ljubljana: Beja.

Karba, Pavla. 2008a. Opolnomočenje učencev za življenje etično aktivnih državljanov. *Vzgoja in izobraževanje* XXXIX (6): 6-7.

--- 2008b. Didaktični vidik posodabljanja učnega načrta za predmet državljanska in domovinska vzgoja ter etika. *Vzgoja in izobraževanje* XXXIX (6): 24-30.

--- 2009a. *Učni načrt. Državljska in domovinska vzgoja ter etika: osnovna šola*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: http://www.zrss.si/pdf/DVE_U%C4%8CNI%20NA%C4%8CRT%20-DDE.pdf (15. november 2009).

--- 2009b. Intervju z avtorico. Ljubljana, 26. maj.

Karba, Pavla in Darja Lašič. 2009. *Državljska in domovinska vzgoja ter etika 7: učbenik za državljansko vzgojo in etiko v sedmem razredu osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Klarič, Tina. 2003. *Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Krek, Janez, ur. 1995. *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.

Merčun, Vilma Vrtačnik. 2008. Človekove pravice in pouk državljanske in domovinske vzgoje in etike v osnovni šoli. V *Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice*, ur. Erika Rustja, 149-171. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Mihr, Anja. 2004. *Human Rights Education: Methods, Institutions, Culture and Evaluation*. University of Magdeburg: Institute for Political Science. Dostopno prek: <http://www.anjamih.com/resources/HRE-Discussion-Paper-MIHR-PDF.pdf> (2. februar 2009).

Ministrstvo za šolstvo in šport. 2006. *Predmetnik devetletne osnovne šole*. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/os/devetletka/predmetniki/Predmetnik_splosni.pdf (10. april 2009).

O'Shea, Karen. 2005. Pojemovni slovar izobraževanja za demokratično državljanstvo. V *Izobraževanje za demokratično državljanstvo*, ur. Liana Kalčina in Mitja Sardoč, 7-29.

Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.

Peček, Mojca. 1994. Od družbenomoralne vzgoje k pouku o človekovih pravicah. *Časopis za kritiko znanosti* (172/173): 119-125.

Pedagoški inštitut. 2005. *Evalvacijska raziskava o poučevanju otrokovih pravic z uporabo učnih kartic in ostalega didaktičnega materiala iz projekta Moje pravice (zaključno poročilo)*. Dostopno prek: http://193.2.222.157/UserFilesUpload/file/raziskovalna_dejavnost/NACIONALNI_PROJEKTI/2005/moje%20pravice.pdf (13. april 2009).

Pikalo, Jernej. 2008. Vzgoja za človekove pravice v dobi globalizacije. V *Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice*, ur. Erika Rustja, 81-93. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Ramirez, Gloria. 2006. Human Rights Education before the Challenges of the Emerging Human Rights of the 21st Century. *Journal of Social Science Education* (1): 13-20. Dostopno prek: http://www.jsse.org/2006-1/ramirez_hre.htm (30. januar 2009).

Ramírez, Francisco O., David Suárez in John W. Meyer. 2007. The Worldwide Rise of Human Rights Education. *School Knowledge in Comparative and Historical Perspective* (18): 35-52.

Sardoč, Mitja. 2006. Državljanstvo in državljanska vzgoja. V *Državljanstva in domovinska vzgoja*, ur. Andreja Barle Lakota in Erika Rustja, 100-107. Ljubljana: Beja.

Suarez, David in Ramirez Francisco. 2004. *Human Rights and Citizenship: The emergence of Human Rights Education*. Stanford Institute for International Studies: Center on Democracy, Development, and the Rule of Law. Dostopno prek: http://www.hrea.org/erc/Library/display_doc.php?url=http://iisdb.stanford.edu/pubs/20682/ramirez_suarez_6.25.2004.pdf&external=N (2. maj 2009).

Svet Evrope. 2007. *Division for Citizenship and Human Rights Education: Overview of Education for Democratic citizenship in Slovenia*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Country_profiles/Profile_SLOVENIAREv151007_en.asp#TopOfPage (23. marec 2009).

Štrajn, Darko. 2009. *Konstrukcija družbe v postopkih edukacije*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostopno prek: http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/01_09_konstrukcijadruzbevpostopkihedukacije.pdf (2. junij 2009).

Tibbitts, Felisa in Peter Fritzsche. 2006. Editorial. International Perspectives of Human Rights Education (HRE). *Journal of Social Science Education* (1): 1-12. Dostopno prek: http://www.jsse.org/2006-1/fritzsche_tibbitts_intro.htm (30. januar 2009).

Türk, Danilo. 2008. Predgovor. V *Vzgoja in izobraževanje za človekove pravice*, ur. Erika Rustja, 149-171. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Varuh človekovih pravic. 2005. *Splošna deklaracija človekovih pravic*. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102> (10. januar 2009).

Zakon o osnovni šoli (ZOsn). Ur. l. RS 12/1996 (22. februar 1996). Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199612&stevilka=570> (2. april 2009).

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o osnovni šoli (ZOsn-F). Ur. l. RS 102/2007 (5. november 2007). Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2007102&stevilka=5073> (4. maj 2009).

Združeni narodi. 2004. *Human Rights Day 2004*. Dostopno prek: <http://www.un.org/events/humanrights/2004> (13. april 2009).

Združenje UNESCO šol Slovenije. 2007. Dostopno prek: <http://www.unesco-asp.si/> (12. maj 2009).

Zveza prijateljev mladine Slovenije. 2007. *Otroški parlament*. Dostopno prek: <http://www.zpms.si/programi/otroski-parlament/> (12. maj 2009).

PRILOGA A: Intervju z mag. Pavlo Karba

Pogovarjala sem se z mag. Pavlo Karba, višjo svetovalko za učni načrt predmeta državljanska in domovinska vzgoja ter etika, ki je bila tudi predsednica predmetne komisije za ta predmet. Intervju sem osebno izvedla dne 26.5.2009.

1. Kakšna so izhodišča glede človekovih pravic v novem učnem načrtu za državljansko in domovinsko vzgojo ter etiko?

Komisija za pripravljanje učnega načrta se je držala skupnih priporočil Sveta Evrope na področju EDC/HRE. Naša naloga je bila to filozofijo evropskega konteksta prevesti v nacionalne učne načrte. Človekove pravice so ključni koncept državljanstva. Svet Evrope poudarja tri ključna področja izobraževanja: vzgojo za človekove pravice, državljansko vzgojo in pravno vzgojo. Naloga učitelja je, da učenca opolnomoči, da postane etični aktivni državljan. Vidimo, da so v to poimenovanje, etični aktivni državljan, vključeni vsi trije koncepti, tako vzgoja za človekove pravice, državljanska vzgoja in pravna vzgoja. Se pravi tako morala, kot neko določeno znanje in predvsem aktivnost.

2. Zakaj je potreben nov učni načrt?

Zavedati se moramo, da je bil stari učni načrt izdelan leta 1999, se pravi 10 let nazaj. To pomeni, da se je oblikoval v časih, ki so bili zelo drugačni od današnjih. Od takrat se je veliko spremenilo; samo pogledjmo, kako se je spremenila podoba Evrope. Zdaj smo v Evropski uniji. Nastala so nova pojmovanja državljanstva, zelo različna od razumevanja državljanstva kot le pravnega razmerja med državljanom in državo. Vedno bolj se poudarja, da o demokraciji ne le veliko veš, ampak jo tudi živiš. Vedno bolj se poudarjajo človekove pravice, ki so temelj demokracije.

3. Kaj pomeni za nov učni načrt pridobitev posebnega sklopa o človekovih pravicah in odgovornostih?

V šoli se je zelo izneverila ta vzgoja o pravicah. Poudarjalo se je samo pravice, niti malo pa dolžnosti. Zato smo en poseben sklop v novem učnem načrtu posvetili človekovim

pravicam in odgovornostim. Zakaj odgovornosti? Odgovornost je namreč širši pojem od dolžnosti. Dolžnost ima le neko pravno dimenzijo, odgovornost pa poleg pravne še moralno dimenzijo. Vključenost človekovih pravic v ta sklop (Človekove pravice in odgovornosti, op.a.) v novem učnem načrtu je zastavljena drugače kot v prejšnjem učnem načrtu. Predvsem je bolj sistematična. Učni načrt je namreč veliko bolj prilagojen razvojni stopnji, bolj usklajen z razvojem učencev. V prvem sklopu (Posameznik in družba) namreč govorimo o sebi in o družbi na splošno. Drug sklop pa so že Človekove pravice in odgovornosti. Tako pravice, ki jih učenci že prej spoznajo skozi teme o sebi in družbi, zdaj spoznajo v luči dokumentov o človekovih pravicah. Vsi ostali sklopi pa so nadgradnja sklopa Človekove pravice in odgovornosti. Nadalje namreč govorimo o človeških različnostih, torej kako smo različni in raznoliki. Šele nato lahko spoznavamo različne vrednotne sisteme in verstva, kajti takrat se učenci šele zavedajo, da imamo vsi na primer pravico do lastne veroizpovedi in verovanja. Sledi sklop Demokracija, kjer se učencem predstavi filozofske in teoretične značilnosti političnega sistema, v katerem živimo, nato pa v sklopu Domovinska in državljanska kultura praktično spoznajo politični sistem in različne skupnosti (slovensko, evropsko, svetovno). Sledi sklop Človeštvo in prihodnost, torej nek pogled naprej.

4. Kakšne so prednosti novega učnega načrta za DDE s stališča vključenosti človekovih pravic?

V obdobju, ko se je oblikoval učni načrt za državljansko vzgojo in etiko, je zavest o človekovih pravicah seveda že obstajala, ampak konkretno teme niso bile tako zelo vključene v učni načrt. V novem učnem načrtu so tri prednosti: (1) nov učni načrt je bolj sistematičen, (2) bolj je usklajen z razvojno stopnjo učencev in (3) bolj je usklajen z učnimi načrti drugih predmetov, kar je razvidno iz medpredmetnih povezav, ki so opisane za vsakim sklopom posebej in vključujejo tudi veliko primerov.